

Vallomás a patriotizmusról.

Valló lelkű ember vagyok, izgat a magam lelkének boncolása, örülök, ha a kés valami rejtegetettél vághat ki belőlem. A babonátlanság nekem olyan kedves lapjában írván, tetszik nekem az, hogy kiválasszak egyet restéit babonáim közül. Azt már kevesen hiszik el, hogy nem volnék kissé túlságosan is magyar s hogy hivatásnak érezném a magyar-pusztítást. Szóval hát bizony én erősen magyar vagyok, persze evoltomat is kegyetlen kritikával kísérve. De most jön az igazi vallomás: nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságos önérzettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyanféle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké s a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem. Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkárón kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet és alkalomadtán felébredne bennem.

Félek, nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők és vámok, elénk borul. S itt foghat jutni minden mai különös, speciálisan magyar problémájánál kínosabba a magyar progresszívek különben is sok színű tábora.

Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára. Hibáit, melyek óh nagyon-nagyon hibáim is, akkor félretolnám egy kicsit feledni s csak az jutna az eszembe, hogy bármi áron meg kell védeni egy pláne katonai és ultramontán gyilkossággal fenyegetett fajtát.

De itt már azt is muszáj feltennem, hogy egy aulikus ősz magyar gróf, ki tavaly még minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi, hanem a magyarságot. Valószínű, hogy nem sok akadna ilyen, de akadna s harcolhatok-e én akkor ezekkel, akik a veszedelem multán megint azok lennének, akik voltak?

Ma úgy képzelem, hogy még ilyen katasztrófa esetén is külön harcolnék és védekeznék, de ki tudja nem mást parancsol-e felébredt, romantikus patriotaságom.

Íme a patriotizmus, vagy ha úgy tetszik, az én patriotizmusom problémája s íme itt az én vallomásom a patriotizmusról.

Leírtam, mert lehető, emberi, magyar és érdekes s biztató arra, hogy ki-ki keresse meg a maga magyar patriotizmusát, vizsgálja meg s hasonlóképen cselekedjék minden benne rejtőzhető, de minden tudománynál erősebb babonával vagy mondjuk egyszerűen érzéssel.

Ady Endre.

Az igazság útjai.

Személyes hajsza-e az, ami immár több mint egy esztendeje, változó szereposztással közéletünk színpadán az érdeklődés java részét lekötve tartja? Avagy pedig csak külső megnyilatkozásában látszik annak, de ennél mélyebb jelentősége is van, amely politikai fejlődésünknek eleven erővel ható tényezőjévé avatja?

A látszat az előbbi feltevés mellett szól: a támadások a politikai élet homlokterében álló egyéniségek ellen irányulnak, kézzelfogható céljuk és részben eredményük ezeknek harcképtelenné tétele, anyagot pedig az illetőknek olyan tényei szolgáltatnak hozzájuk, amelyek bizonyára nem az ő különleges egyéni romlottságuknak folyamányai, hanem az adott viszonyok közt az ő helyzetükbe jutó átlagos ember viselkedésének megfelelők.

A támadások kölcsönössége is első pillantásra a személyes hajsza látszatát erősíti meg. Az ellenzéknek kizárólag a kormány, a kormány híveinek kizárólag az egykori koalíció visszaélései fájnak, csak ezek felett éreznek erkölcsi felháborodást. De igazságtalanok volnánk irántuk, ha emiatt kételkednénk felháborodásuk őszinteségében. Hiszen tényleg felháborító, ami az egyik és a másik oldalon történt és történik. És csakugyan olyan nehéz-e elképzelnünk olyan embereket, akik szívből utálják a visszaéléseket, de kénytelen-kelletlen eltúri azoktól, akiknek irányában érdekelteknek érzik magukat? Nem sokkal érthetőbb-e emberi szempontból ezeknek a viselkedése, mint azé az állítólagos embertípusé, amely gyönyörűséget érez a maga és társai visszaélésein és a másokén sém tud őszintén felháborodni, de azért műfelháborodást játszik azzal a céllal, hogy a normálisan gondolkodó és érző közönséget megtévessze és a saját pártjára hódítsa? Semmi okunk sincs feltételezni, hogy a politikusaink egész tábora ilyen szörnyetegekből állana, amilyenek éppen csak az ellenfeleknek pártszenvédélytől túlhevített képzeletében születhettek.

Az igazság az, hogy mindenki torkig van már közállapotaink romlottságával és ami a politikusokban pártállásuk szerint egyoldalúan nyilvánul meg, az a kívülállók érzéseiben egyetemes és általános.

Parlamenti életünk súlyos funkcionális zavarokban szenved, amelyek színvonalát az utolsó években fokozatosan lesúlyesztették az elvi viták magaslatáról a technikai trükkök és ellentrükkök játékáig; beleszólt a küzdelembe mind a két oldalról az erőszak és végül a teljes kimerültség állapotában bekövetkezett az ellenfeleknek egymás közt sárral való dobálózása. Az országgyűlés keretein túl ott terpeszkedik az egész országban a terrorisztikus párturalom. De e mögött a párturalom mögött nem nehéz meglátni az osztályharcoknak egyik legérdekesebb jelenségét: hogy hogyan képes egy bukófélben levő *osztály*, a zsenri, egy merész fordulattal *párttá* szerveződve s a kezéből még ki nem ejtett politikai hatalmat a saját céljaira a legkíméletlenebbül kihasználva, magát galvaniálni és ideig-óráig a felszínen tartani. Ennek a jelenségnek a be-

következését, amelyet rövid néhány év leforgása alatt a szerepek teljes felcserélésével immár második kiadásban kellett megérnünk, csak a szűkkörű osztály-választójog tette lehetővé és ennek a helyzetnek bonyodalmai csak a választójog gyökeres reformja által fognak teljesen eloszlani.

A szűkkörű osztály-választójog önmagában véve a legnagyobb politikai erkölcstelenség. Mérheterlenül nagyobb, mint mindazok a vádak együttvéve, amelyeket most a küzdő felek egymásnak a fejéhez vagdosnak. Majdnem akkora, mint volt az ókorban a rabszolgaság. Az ókorban is, épp úgy, mint mostanában, sokat filozofáltak, sokat vitatkoztak az emberek az erkölcs kérdésein – és pedig elég éles elmével filozofáltak és vitatkoztak – anélkül, hogy ez alapintézményüknek erkölcstelenségét észrevették volna. Pedig csak alkalmazni kellett volna a rabszolgákkal szemben is azokat az elveket, amelyeket a szabad embereknek egymás közt való érintkezésére vonatkozólag nagy bölcsen megállapítottak. De ez nem jutott az eszébe senkinek, még azoknak a tudós rabszolgáknak sem, akik tanítással és vitatkozással segítettek csinálni a szabad emberek morálfilozófiáját. A kereszténységnek kellett jönnie, hogy felnyissa az emberiség szemét a rabszolgaság ' intézményének mélységes erkölcstelensége számára. Ma más mozgalmak és áramlatok végzik ezt a feladatot a választójog kérdésében. A cél nagyjából hasonló: itt sincs szó egyébről, mint bizonyos erkölcsi elveknek különbség nélkül való alkalmazásáról. Csak a megvalósulás módja némiképen ellentétes irányú. A rabszolgaság megszüntetésénél arról volt szó, hogy a magasabb erkölcsi elvek a szabad emberek szűk köréből kiviteszenek a nagy tömegek közé. A választójog demokratizálásánál arról, hogy a nagy tömegek által elismert erkölcsi elvek betörjenek a kiváltságosak szűkebb körébe és rajok kényszeríttessenek azokra, akik a hatalom birtokában nem tekintették őket többé magukra nézve kötelezőknek, hanem jobbnak látták egy külön erkölcsi kódex szerint való életre berendezkedni. Az úri morál és a rabszolgamorál küzdelme áll előttünk mind a két esetben. Az úri (magasabbrendű) morál, amely a szabad emberek szűk köréből indult hódító útnak s a nagy tömegekben mindenfelé legyőzte a rabszolgamorált, most visszatérni készül ősi hazájába, amelyet időközben a máshonnan kiszorult rabszolgamorál foglalt el észrevétlenül. S ha most a küzdelem élén igazi urakat is látunk, ez csak azt jelenti, hogy abban a körben is akadtak még olyanok, akik hívek maradtak a magasabbrendű morál bölcsőjénél őrzött hagyományaihoz. A küzdelem meg fogja győzni ezeket a hatalmasokat, hogy a régi morált csak úgy lesznek képesek teljesen úrrá tenni a maguk társadalmi körében, ha lerombolják azokat a korlátokat, amelyeket ma a szűkkörű választójog közöttük és a népnek romlatlan erkölcsi érzésű nagy tömegei között emelt. Eis az ő küzdelmük csak átmenet lesz a demokratikus elvek intézményes megvalósulásához. Lehet, hogy sokan közülök nem úgy fogják fel küzdelmüknek célját és történelmi hivatását, de a törté-

nelem dialektikája, amely megvalósulásra tör, hatalmasabb, mint az ő egyéni dialektikájuk. Ahhoz, hogy az ember a konkrét tényekben észrevegye az erkölcstelenséget, kisebb éleslátás is elég, mint amekkora azoknak az erkölcstelenségeknek a felismerésére szükséges, amelyek az állam és társadalom nagy intézményeiben rejlenek. De aki egyszer elindult a helyes úton, annak számára nincs megállás, az: erkölcs nagy prófétáiból, ha nem voltak hamis próféták, mindenütt nagy társadalmi reformátoroknak kellett válniok.

S a tömegeknek útjai hasonlatosak az egyesekéhez: a konkrét tények erkölcstelenségén könnyebben tudnak felháborodni, mint az intézményekén. A nézeteltérések, világfelfogásbeli különbségek, amelyek szerint az intézményeket értékelik, elsimulnak közöttük, mihelyt egy konkrét esetnek erkölcsi megítélése kerül előttük szóba. S így nagyobb viszhangra találnak köztük azok, akik a konkrét esetekben megnyilvánuló erkölcstelenséget ostorozzák. De azután mégis ezekből a tömegekből fog képződni az a nagy hajtóerő, amelynek ostroma az erkölcstelenség uralmát biztosító intézményeket fogja elseperni.

A helyzet élénken emlékeztet arra az állapotra, amelyben Franciaország a Dreyfus-affér idejében leledzett: az uralkodó társadalmi osztályoknak egyetlen konkrét ügyben hihetetlen módon felhalmozódott erkölcstelenségei hozták meg a politikai élet irányában a döntő fordulatot, amelynek gyümölcse lett a radikális egyházpolitikai törvényhozás. Az a küzdelem, amely most nálunk a közéleti erkölcsök helyreállításának érdekében indult, a radikális választójogi reform jegyében kell, hogy diadalra jusson.

Székelly Aladár.

Ikarus és Daedalus.

Részlet Herbert Eulenberg ilyen című Oratóriumából, amelyet a düsseldorfi monista kongresszuson szeptember 2-án előadtak.

Daedalus:

*. . . Korbácsotok nem csókolom meg,
ti szájas istenek fenn,
ti fás, ti tompa nézők,
durvábbak, mint az ember,
de nála nem különbek!
Megvert fejedelmek, drága jogartok
elvettem a harcokon és az enyém lelt.
Pozeidont hajóm tiporja,
a tarkóján viháncol.
Az ég-zengést mosolygom,
az éjét lánggra gyűjtöm,
a villám a cselédem.
A bús halál barátom.*

*Már a halál se árthat!
 Mit érdemes élni, a végtelen élet,
 az el nem enyész, mint gyenge varázstok.
 S mióta a felhőt verdesi szárnyam
 a kék levegőn istent riogatva,
 mint éji bagolyt a nap ragyogása,
 nincs itten oly ember, oly árva halandó,
 ki félne titóletek és ne kacagná
 a gőgötöket.*

*Csikorgasd a fogad, Zeusz,
 hadd törjem össze koronád!*

*Nem félek a kínjól,
 a harcomat állom,
 a bánatot is, mit
 lelkemre uszítottok.*

*Azt hitted, a porba rogyok pityeregve,
 rongyokra szakítva-zilálva szakállam,
 elbújva a kuckón,
 amíg cudarul versz?*

*Ki vagy te, hogyha nincsen ember!
 Ha téged nem gondol az ember,
 nem is vagy!*

*Beírtalak egykor a fényes egekbe,
 (megsemmisítő mozdulattal)*

*de most kikaparlak,
 te ábra, te firka,
 én voltam az író.*

*A semmibe löklek,
 aprócska teremtmény,
 magzatja agyamnak.*

*Ha nem hiszem arcod,
 nem vagy,
 a híg levegőbe
 fulladsz.*

*Már nem nyűgöz engem kósza szeszélyed,
 nem kell a kegyed sem,
 és nincsen uram más,
 pusztán csak a Föld, az édes anyácskám,
 amelynek ölébe nyílik ki a sírom,
 s testvérem, az ember, a drága rokonvér,
 érette vívódom, özönlik a vérem
 s dús-nábobi szívem
 nem kéri a bérem.*

(Letérdepel, mintegy a saját maga nagysága előtt.)

Kosztolányi Dezső.

Kétségeim.

Valaha a csodákon senki sem csodálkozott. Amióta csodálkozunk rajtuk, nem hisszük el őket.

New az eretnek keresztényeket a cirkuszi fenevadak elé dobatta. II. Fülöp a keresztény eretnekeket az egyházi inkvizíció elé dobatta.

Jézus világosan felismerte, hogy pénzzel és protekcióval még a tevét is át lehet juttatni a tű fokán.

Valaha a mennydörgés szava, ha nem is világosan, de nyomatékosan érvelt Isten létezése mellett. És minden érv magvaként Isten nyíla villámlott elő. De amióta az emberiség feltalálta a villámhárítót, azóta az Ég szava félig sem olyan meggyőző.

Ma az egyház szívesen haladna a korrall. De a kor nem halad az egyházzal.

Elterjedt nézet, hogy az ateizmus ízléstelen dolog. Mi meg ezt a nézetet tartjuk ízléstelennek. Mert hiába, nincsen kevésbbé ízléses valami, mint elemi kérdésekben az ízlés mértékét alkalmazni.

A vallás szíve mélyén talán nem is bánja, hogy a tudomány már nem áll vele szóba. Hiszen a sülyedés bizonyos fokán túl, valóságos megkönnyebbülés lehet számára az a tudat, hogy az emberiség lemondott róla és hogy a züllés útján semmiféle tekintet sem feszélyezi többé.

*

Az egyház nem doktriner, kiegyeznék az még az örök haladás elvével is, – de csak a „status quo” garantálása mellett. *p. k.*

Eötvös.

„Megengedem, hogy urak, kik most a szabadság elveit leginkább hangoztatják, nem komolyak szándékukban; de vájjon a szó, melyet kimondanak, nem győz-e meg ezreket mindamellest? ... s ha a kő, akaratumk nélkül, sőt ellene indult is meg, nem fog-e azért mégis oda gördülni, hova azt természetes súlya vonja elragadva mindent, mi neki ellenállni akarna.”

Eötvös mondotta e szavakat, melyek éppen most megint aktuálisak, 1845-ben, politikai pályájának első, romantikus korszakában. Ekkor még azt hitte, hogy ő maga soha nem állana a megindult kövek útjába, azt hitte, hogy a XIX. század uralkodó eszméit, melyekkel a francia forradalom ajándékozta meg Európát, ő soha cserben nem hagyja s azok soha nem rohannak el feje felett. De ha egész pályáját áttekintjük, azt látjuk, hogy ez a bizalommal és

örömmel kimondott mementója később éppen ő ellene fordult, fenyegető és rettegett mementójává lett.

A negyvenes éveknek az uri osztályokból sorozódó híres liberális publicisztái között nincs egy sem, aki szélsőségesebben hirdette volna a francia forradalom szabadságeszméit, mint Eötvös. A többiek, Kemény, Csengery, Lukács, Trefort, Pulszky, Szálai, kik a polgári magyar állam berendezkedését készítették elő, mindnyájan realisztikusabbak voltak mint ő, kit a negyvenes évek általános idealisztikus lendülete a legmesszebb ragadott. De senki sem tagadta meg azután oly fenhangon és oly élesen a forradalom választóvizével még próbára nem tett, fel nem bontott liberális elveit, mint éppen Eötvös. Egyáltalán nem lehet pályájára idézni költői végrendeletének oly sokat emlegetett óhaját:

Ha fenmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelein!

„A küzdő hős fáradalmi után nyugodtan szállhatott sírba” – írja Gyulai. És maga Eötvös is 1866-ban politikai pályájának egyik fő jegyét abban látja, hogy ha mások dicsőségére is, de mindig az ő elvei győztek.

Szinte hihetetlen, mily merészen lehet mellőzni nyilvánvaló tényeket, mily könnyű félrevezetni a közvéleményt még akkor is, ha ríktó tények világosíthatnák fel. Eötvös a forradalom után nyomban megír egy háromkötetes monstre-röpiratot – *A XIX. század uralkodó eszméi* – s ebben azt tűzi ki feladatául, hogy „miután bajaink orvoslását az uralkodó eszmék – szabadság, egyenlőség, nemzetiség – létesítése által nem érhattük el, azt ezen eszmék módosításában kell keresnünk. „Korunk nem találand nyugalmat mindaddig, amíg alapelveivel, melyek csupán az első francia forradalom tanainak továbbfejlesztéséből állnak, fel nem hagy.” Kimondja, hogy a 48-as forradalom nagy lecke volt számára, melyből megtanulta, hogy a század uralkodó eszméi fenyegetik a fennálló társadalmat, „kifogatnák a jelen államot sarkaiból”, forradalmakat gyűjtanak fel és következésük nem lehet más, mint a szocializmus és kommunizmus érvényesülése.

Akkor tehát, mikor egész Közép-Európában győzött a reakció és az állam egyet jelentett az uralkodókkal és családokkal, udvari nemességükkel és bankáraikkal, Eötvös a forradalomtól megleckéztetve, védelmére kel a fennálló államnak és egész munkájában vezető elvéül tekinti munkája jellemző első mondatát: „Az emberek többségének, hogy magukat jól érezhessék, mindenekelőtt nyugalomra van szüksége.”

A negyvenes években a népképviselő, az alkotmányosság, a kormányfelelősség, a nemzetiség az eszményei. „Ha van valami, mi által az újabb kor a régieket meghaladta, a felsőbbség a képviselői rendszer behozásában fekszik.” „A kegyelem pillanatokra háládatossá teheti a népet; jogainak elismerése a törvény szilárd védőjévé teszi s ez a feladat.”

Az „Eszmék”-ben már semmire se becsüli a népképviselőt.

A forradalomtól fenyegetett uralkodóosztályok számára elég, ha az államhatalmat a kisebb önkormányzati egységek megfelelően korlátozzák. Szükség van ugyan szabad egyesülési jogra is, de ez a jog nem terjedhet ki a politikai klubokra, melyek az államhatalmat gyengítik. Ha az állami és önkormányzati hatalom megoszlása helyes, akkor a „korlátlan egyeduralom, hol a bírói hatalom biztosítva van, több biztosítékot nyújthat az állampolgárok jóllétének és szabadságának, mint az oly népuralom, mely korlátlanul mindenre kiterjeszkedik, habár senki sincsen is kizárva az abbani részvételtől.” Hosszasan fejtegeti, hogy a választási jog minden korlátozása céltalan és észszerűtlen, de csak azért, hogy a választási jog értékét egészen kétségbevonja s fejtegetéseit azzal fejezze be: „Mindvégig csalódás marad, azt hisszük, hogy valamely ország politikai állapotának javítása a választótörvény igazítása által eszközölhető.”

Nem kell bizonyítani, hogy *A falu jegyzője* és a Dózsa-forradalom regényének írója a negyvenes években demokrata volt. 1845-ben konzervatív részről azzal támadták, hogy nagy társadalmi regényében „a főérdeket a társaság alsó rétegeinek juttatja, martiri koronával tüntetve fel a túró erény glóriájában minden aljasságot”. Mily igaztalan ez a vád az „Uralkodó eszmék” Eötvösével szemben. Ott ő maga mondja: „Rossz szolgálatot teszünk a népnek, ha azt folyvást jó tulajdonainak emlegetésével mulattatjuk s egyrészről erkölcsi önmegelégedést csepegtetünk bele, másrészről hajlamot anyagi viszonyai ellen haragra kelni.”

A negyvenes években minden munkája tele van oly elméldésekkel, melyek az akkoriban nagyon elterjedt polgári filantrópszocializmusra vallanak. Széchenyivel szemben megvédi a Pesti Hírlapot azért, hogy rámutatott a budapesti tömegnyomorra és követelte orvoslását. „A birtoktalanok mindaddig fogják veszélyeztetni a birtokosokat, míg az irgalom cenzúrája utcáinkról az utolsó fázó gyermeket, pincelyukainkból az utolsó szerencsétlen családot a nép szeméi elől el nem törölte.” Ráidézi a gazdagokra a biblia példázatát: „Könnyebben megy át a teve egy tűfokon, mint a gazdag a mennyeknek országába.” De az „Eszmék”-ben és későbbi munkáiban már sehol egy szóval sem foglalkozik a nép anyagi helyzetének emelésével, az egyre növekvő tömegnyomorúság orvoslásával.

A negyvenes években egyszerre küzd a demokráciáért, a magyar állam önállóságáért és a nemzetiségek egyenjogúsításáért. 1846-ban, *Reform* című nagy röpiratának egyik axiómája: „hazánk alkotmányos ország, mely közigazgatási tekintetben a birodalom tartományaitól egészen különvált egésznek képez.” A könyv zárómondata: „A létező politikai pártok között a győzelem azé lesz, mely a haladást oly módon fogja indítványozni, hogy azáltal alkotmányosságunk ne veszélyeztessék”. 1850-ben pedig kiad egy röpiratot: *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich*, amely ráhelyezkedik a függetlenségi nyilatkozatot provokáló 1849 március 4-iki oktrojált alkotmány alapjára, elfogadja a központi Reichstagot,

elveti a föderalizmust és kifejti, hogy mivel a nemzetiségek egyenjogúsítására csak az abszolút monarchiában számíthatunk, fel kell áldozni az alkotmányosságot, ámde mivel a nemzetiségek egyenjogúsítása veszélyeztetné az abszolút monarchia fennállását, tehát a március 4-iki alkotmányból még az osztrák állampolgárok politikai szabadságát is el kell törölni és a nemzetiségi egyenjogúság elvét a tartományi és községi élet határai közé kell szűkíteni.

Azt látjuk tehát, hogy Eötvös semmiképpen sem követte a *Magyarország 1514-ben* egyik nősének, Lőrinc papnak példáját, aki a bukás után is megőrzi ideálját és hirdeti, hogy „a magas cél nem reménytelen s ha századok múlva is, a nép el fog jutni hozzá”. Eötvös egyszerűen eldobta, vagy az uralkodó reakcióhoz alkalmazta elveit, amikor a forradalomban, amint Hegel mondta, a gondolat tette vetemedett.

Amikor a hatvanas évek elején engedett a reakció, az újra alakuló magyar állam nem nélkülözhetette kormányában Eötvös roppant tudását, fényes logikáját, publicisztikai és szónoki képességeit. A közvélemény a 48-as minisztert látta benne, aki 1860-ban már az új helyzethez alkalmazkodva azt hirdeti: „Törvényhozásunk feladata fentartani nemzeti önállóságunkat . . . megőrizni, kifejteni, biztosítani az 1848. év vívmányait.” Nagy szerepe jut neki minden elvtagadása és jogfeladása ellenére is az új korszakban, melynek az lett a jelszava: „Borítsunk fátyolt a múltakra!” Erre a jótékony fátyolra neki igen nagy szüksége volt.

Czöbel Ernő.

Bogdanovics Lucián.

Mint papnövendék mohó buzgalommal mélyedt el a teológiába és a magyar állameszmére esküdött. Tudta, hogy a szerb paptól jónéven veszik, hogyha sovén magyar jelszavakat pattogtat és miért ne tette volna meg?! Elvégre ő nem akart szembehelyezkedni senkivel és különösen nem akart szembehelyezkedni a hatalmasokkal. Egészséges, lelkes fiatalember volt, mosolygó szemekkel nézte az életet és míg a szentek életét tanulta, míg lelke megtelt imádságos hangulatokkal, szive istenhez fordult, – azalatt forró vére is követelődött és a földi örömtől tarka éjszakák emlékeként vérébe, izmai közé, csontjaiba befészkelte magát a makacs lues. Ajkai szent imákat rebegtek, miközben szemei keresték a szépet, a kereket, meleget; – lelke a mennyek felé szárnyalt, míg bőrét égette a higanykenőcs, izmaikt sajogtatta a betegség . . .

És amikor pappá szentelték, kilépett az életbe, megkezdte pályafutását. Nagyon szerette az életet, de élvezeteit megrontotta betegsége, haladását megkeserítette az az új szellem, amellyel paptársai között találkozott. A görögkeleti papok erősen függnek a világiaktól, az egyházi tanácsokban több a világi elem, mint a pap és ezért a szerb papok kénytelenek nagyon is világi kérdésekkel foglalkozni. Birtokpörök, a szerb nemzetiségi kérdés, a nép ezer apró ügyes-bajos dolga mind oly idegen volt Bogdanovics előtt,

míg társai többet foglalkoztak ezekkel, mint egyházi kérdésekkel. Bogdanovics húzódott társaitól, kereste a jókedvű magyar társaságokat, ahol szóba sem kerülnek ilyen unalmas dolgok és gyors haladása még inkább eltávolította. Alig nőtt meg gyönyörű szurokfekete szakálla, már budai püspökké tették és a jó, vidám ember kéjelgett hatalmában. Sohasem élt vissza vele és éppen ezért csodálkozott, hogy papjai kerülnek, gyűlölik. Lassanként teljesen elhidegült a viszony Bogdanovics és papjai, 'sőt szerb hívei között és a budai püspök alig törődött egyházával, csak magának élt. Luesét beszorította szervezete legmélyébe, kívül egészséges, mosolygó volt a szép fiatal főpap és hogyha semmi sem jön közbe, úgy sokáig elélt volna, hogy a paralízis csendes révébe evezhessen. Csakhogy meghalt a pátriárka-nagybácsi és helyébe őt ültették. Mosolygón fiatal, roncsoltan beteg volt, amikor nehéz pozícióját elfoglalta.

Karlócán már egész más környezete volt, mint Budán. Harcok közepébe került, bár folyton kerülte a harcot és nem volt egyetlen igaz bajtársa sem. Az alsó papság és a nép bizalmatlanul tekintették minden lépését, a főpapság irigykedve nézte tüneményes emelkedését. Környezete komor, hideg volt, nyomát sem találta annak a jókedvnek, amely püspöksége idejében környezte. Ráadásul a kormány szorította a szerb nemzetiségi mozgalom elfojtására, míg a szerbek az ellenkezőjét várták tőle. És mindezek tetejébe kiújult nehéz betegsége, csontjait égette a lues. Előbb túl akarta tenni magát mindenben, elzárkózott a kellemetlenségek elől és folytatta vidám életét, de kedélye lassanként megtört, idegessége növekedett.

És jöttek a balkáni-szerbiai mozgalmak és villanyos áram futott végig a hazai szerbség testén. A levegő megtelt feszültséggel és a fiatal pátriárka riadozva figyelt. Csendesíteni, megnyugtatótni akart, de az elfojtott indulatok ellene fordultak és csakhamar a közgyűlés központjába került. A szerb sajtó vad támadásokat intézett ellene, papjai titokban megnehezítették minden dolgát, a szerb társaságok ellenségesen fogadták és a világi tagok révén nemsokára az egyházi és iskolai tanácsba, sőt a kongresszusokba is bevonult az ellenzék. És ez az utóbbi különösen kellemetlen volt Bogdanovicsnak. A dus egyházi javak sohasem voltak elegendők kedvteléseire kielégítésére és Bogdanovics éppen abban az időben készült arra, hogy néhány üzletet kössön a kormánnyal. A folytonos ellenőrzés, támadás megkötötték kezeit, meggátolták az üzletek sima lebonyolítását és a nemrég még életvidám, gondtalan ember idegessé lett. Párthiveket keresett. Természetes, hogy ilyeneket csak a főpapság körében találhatott. Bár nagy volt közte és főpapjai között az ellentét, egy ponton találkoztak érdekeik. Valamennyien ellene voltak annak a nagy befolyásnak, amellyel a világi egyének bírtak az egyházi ügyekben. Bár még ezen a ponton sem számított egyenes támogatásra, legalább passzivitásukat biztosította. Alkalmasság percben segédkezett nyújtott a kormánynak ahhoz, hogy a szerb egyházi alkotmányt felfüggeszse.

A múlt év nyarán jelent meg az a királyi rendelet, amelynek

alapján a görögkeleti szerb egyházmegyék, valamint a metropóliai egyház és iskolai tanács ideiglenes szervezéséről szóló szabályzatokat, a kongresszusi képviselők választási rendjéről szóló és a kongresszusi szervezeti szabályzatot hatályon kívül helyezte. Bogdanovics ezáltal szabad kezet biztosított magának, kiszorította helyükről a neki kényelmetlen világi elemeket, de a következmények súlyosak voltak. A szerbség vak gyűlölettel fordult az amúgy sem nagyon szeretett egyházfő ellen és a külső események csak még jobban kiélezték a viszonyokat.

Akkoriban forrongott a legjobban a balkáni szlávság és a monarchiának érdekében állott, hogy reámutasson a magyarországi szerb lazításokra. A szerbeklakta vidékeket valósággal megszállottak és a börtönök megteltek szerb „lázítókkal” és „kémeikkel”. A viszonyok végkép elvadultak és a közvélemény egyre élesebben támadta a pátriárkát, a kormány kész eszközét. Bogdanovics most már eszmélni kezdett, már látta, hogy végzetes útra került, de vissza már nem fordulhatott. A radikális szerbek halálra keresték, a nép átkozódva emlegette nevét és még papjai is éreztették vele, hogy renegátnak tekintik. Viszont azt is észrevette, hogy a kormány nem helyez már nagy súlyt személyére, mert hiszen teljesen lekötötte. A helyzet tűrhetetlenné lett reánézve, különösen akkor, amikor már személyes biztonsága is veszélyeztetve volt. A vidám, szép embert megtörték a bajok, idegrendszerét már kikezdték a lues utóhatásai és menekült Karlócáról. Gasteinben már teljesen felbillent lelki egyensúlya és menekült Önmagától. Kóborolt a hegyek között, mint a kivert eb, míg végre egy szakadék szélén eldült sorsa...

Hogy öngyilkos lett-e, avagy véletlen baleset érte, – talán meggyilkolták – az oly mindegy. A zivataros éjszakákban kóborló, lerongyolódott egyházfő sorsa már meg volt pecsételve. Könnyen hajló dereka, mohó önzése és makacs luese kergették a szakadék szélére, amelybe még akkor is zuhant volna, hogyha a zuhanást egy kétségbeesett elszántság avagy gyilkos gyűlölet nem segítik elő. A *kívül* fényes élet csak így zárulhatott.

A pátriárka meghalt; ki lesz az új pátriárka? . . .

Aradi Viktor.

OKTATÁS.

A magyar népkultúra tragikumuma.

A magyar iskolapolitika alapja az 1868. évi 38. törvénycikk, amelyben le vannak ugyan rakva Eötvös József báró modern és radikális közoktatási politikájának sarkalatos programmpontjai: azonban ezek mellett ott rejlik e nevezetes törvény alapkövei között a magyar iskolajog végzetes bizonytalansága. Az egész törvény messze meghaladta születése korát s nem egy lényeges részében még ma sem érte azt utóí a magyar élet. E magában véve nagyszerű törvénynek ez az időelöttisége adja meg a kulcsot a magyar iskolapolitika tragikumához.

E nevezetes törvény megállapítja az iskolakötelezettséget, az állam felügyeleti és ellenőrzési jogait és azt az elvet, hogy a közoktatás költségeit közadókból lehet fedezni. E mellett az iskolaállítás jogát kiszolgáltatja boldognak, boldogtalannak; nevezetesen joguk van e törvény alapján népiskolát állítani és fentartani az egyházaknak, a községeknek, a vármegyéknek, társulatoknak, egyesületeknek, uradalmaknak és magánosoknak. Ahol pedig e jogosultaknak egyike sem állítana fel iskolát, ott ha legalább 30 iskolaköteles gyermek van, a törvény szerint a politikai község köteles a szükséges iskolát felállítani. Ez a két intézkedés: tudniillik egyfelől az iskolajognak ez az anarchiája, másfelől az iskolatartásnak a községekre rótt kötelezettsége, volt a magyar népoktatásnak az a Szkillája és Charibdisze, amelynek zátonyai és örvényei között megfeneklett a népkultúra hajója, ellenben nagyra-nőtt a klerikalizmus lenyűgöző, tehetetlenségi nyomatéka.

Mert a törvény langyos liberalizmusa meghagyta a régi, rossz felekezeti iskolákat, az új iskolák felállítását pedig rábízta azokra a községekre, amelyek egyrészt a könnyelmű, tudatlan és korrupt közigazgatás, másrészt a lefelé progresszív adózás folytán a közterhek alatt nyögve, minden új áldozattól irtóztak és persze kézzel-lábbal kapálóztak új iskolák felállítása ellen. A szegény és műveletlen falunak ezt az érthető ellenkezését vezette és legyezte a községi közigazgatás, elnézte és takargatta a vármegye: mert mindkettőnek közvetlen anyagi haszna volt belőle. A rosszul díjazott jegyző inkább a saját fizetését iparkodott felemeltetni, semhogy az iskolaállítás nagy költségeibe vitte volna bele a falut. A vármegyében hangadó nagybirtok és a falvakban lakó középszenti, szintén a póttadó-emelés irtózatától vezetettve idegenkedett a parasztek számára szükséges iskolák szaporításától. De megkülönböztetve is jegyzőnek, szolgabírónak, ispánnak, kasznárnak, papnak, kortesnek, képviselőnek, egy szóval minden néven nevezendő magyar úrnak és úrfélnak sokkal kedvesebb a parasztek tudatlanul és bután, mint tanultan és értelmesen. A mienkhez hasonló elmaradt országban, ahol a legális jövedelmeknek egy része is a köztudatlanságon alapszik és ahol az illegális jövedelmeknek óriási összegei, meg a politikai hatalom és társadalmi tekintély apró vakondtúrásai és egetverő csimborasszói épülnek fel a közélet kicsiny és nagy csalásain: ott a hatalom politikai és társadalmi helytartói minden vonalon irtóznak a népkultúrától.

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a jegyző nem mutatta ki az iskolakötelesek valódi számát, a szolgabíró behunyta a félszemét, a virilista grófok, nagypapok és nagybérlok kasznárjai összehunyorítottak a költségtől irtózó szegény parasztekkel, a vármegye tisztelte a községek önkormányzati jogait s nem avatkozott az ügyekbe ... a kerekfejű kis magyarok pedig megnöttek a libák és malacok mellett buta nagy parasztekkel, akik hatosos napszámokért, csapva mért, ocsús konvencióért túrták az urak földjét, túrték az urak uralmát s engedelmesen megválasztották őket szolgabírákká, alispánokká és képviselőkké.

Nos és az állam? . . . kérhetné valaki. Hát igen! Az állam gyakorolta a felügyeletet és az ellenőrzést. Kinevezte azokat a tanfelügyelőket, akiknek egyrésze semmit sem látott, a másik része nem is akart látni, a harmadik része pedig hiába látott akármit. A felekezeti iskolák állapotait megszemlélték, jelentéseket, sőt még panaszokat is firkáltak, de a bajok orvoslása iránt sem ők, sem a kormány nem intézkedtek; a rom. kat. egyház sok esetben egyenesen kétségbe vonta még az intézkedés jogát is. Röviden, a községek iskolaállítási kötelezettségét az állam egyáltalában nem tudta érvényesíteni, a felekezetekkel szemben pedig az iskola-felügyelet jogait hanyagolta el az egész vonalon. A modern magyar államnak a magyar népkultúra körül csak egyetlen egy érdeme van és ez az állami népiskolák, aránylag igen csekély, gyarapítása s fejlesztése.

A községi iskolák rendszere Magyarországon teljesen csődöt mondott: ami ezen a téren itt-ott örvendetes jelenség mutatkozik, az mindössze néhány nagyobb városunkban történt, de mindenütt csak rövidlélegzetű fellobbanások voltak ezek is, mert az utóbbi években lépten-nyomon tapasztaltuk, hogy művelt és gazdag városaink rendre államosítatják iskoláikat. A magyar állam pedig – feudális jelleméhez híven – a falvak leírhatatlan kulturális insége korszakában, milliót meghaladó iskolakerülő gyermekről megfélemedkezve, az iskolák szaporítása helyett alacsony kortescéloból siet a rendelkezésére álló pénzen átváltani az aránylag még jó módban élő városok iskoláit.

A szomorú tengődésnek és hanyatlásnak e jelei mellett azután még azt is meg kell gondolnunk, hogy a felekezetek régi, rossz iskolái, a maguk rozoga és szűk épületeivel, hiányos felszerelésével, zsúfoltságukkal, elmaradt tanulmányi rendjükkel, a kántori teendők alatt nyögő tanítóikkal és papi igazgatóikkal nemcsak megmaradtak és szaporodtak, hanem különösen az utóbbi évtizedek alatt anyagi helyzetükben tetemesen megerősödtek. Nem a legkisebb bűne ugyanis a magyar állami klerikalizmusnak az, hogy évek során át a kultúr-budget óriási összegei fordítottak és részben örök időkre lekötötték arra, hogy a felekezetek felmentessenek saját iskoláik terhe alól.

Milliókat fizet ki a magyar állam évről-évre a felekezeti iskolák támogatására anélkül, hogy ezzel akár az iskolák számát szaporítaná, akár a meglévőket javítaná; ezek a súlyos milliók csak arra valók, hogy az egyházak és a hívek eddigi terheik alól megszabaduljanak. A helyzet az Eötvös-korszakkal szemben az, hogy ma már a magyar állam tartja fenn a felekezeti iskolák legnagyobb részét.

Mindennek a magyarázata az Eötvös-féle népoktatási törvény időelóttisége. A községi iskolák modern és demokratikus rendszerét akarta az a törvény az autonómia alapján felépíteni Magyarországon és a mi korunkban, amikor itt a demokráciának s az autonómiának csak értéktelen cafrangjai és üres hazugságai kendőzik úgy, ahogy a legbrutálisabb, középkori feudális osztály-zsarnokságot.

Zigány Zoltán.

A főiskolai diákstatisztikához.

Konzervatív állam fér fiaink semmiben sem olyan ügyesek, mint abban a művészetben, amelyet jelszó-politikának szoktunk nevezni. Nemsokára annyira fejlett lesz ez a műfaj, hogy mindenféle érv, gondolatmenet vagy tárgyi megfontolás helyébe jelszavakból álló valóságos jelszéd fog lépni, méltó ahhoz az értelmi és érzelmi siketnémasághoz, amellyel a felelős körök a meghallgatást és a választást az ország igazi kérdéseitől következetesen megtagadják.

Üssük fel pl. ebben a magyar Enciklopédiában az általános, választó-jog kérdését. A rovat üres, csak ennyit találunk: „V. ö.: Értelmiség vezető szerepe”. Ha most ezalatt a címszó alatt azt keressük, miért csenevész az értelmiségünk, miért vannak állás nélkül tanerőink, viszont körorvosi állásaink betöltetlenül, miért nyomorog és küzködik ez az osztály megélhetés és befolyás nélkül, – ismét nem választ találunk, hanem további utalást: „V. ö.: Értelmiség túltengése”. És akárhogy lapozzuk és forgassuk tovább ezt a szibillai szótárt, hiába faggatjuk: az értelmiség minden keserves kérdésére csak ez a két jelszó felelget, mint valami gúnyos visszhang, amely kiforgatja szánkban a szót és csökönyös hipokrizissal nagyot hall, örökké másról beszélve, mint amiről szó van.

A Galilei Kör 1908-ban készült diákstatisztikai felvétele több mint 800 diák életviszonyaira világított rá. A kép olyan volt, hogyha az illetékes tényezőkben a szociális kötelességtudás legelemibb foka meglett volna, az első segély egy percig sem késhetett volna. Pedig nagyon is késett, sőt a mai napig sem történt semmi sem. Helyesebben, csak annyit, hogy a Gazdasági Diákegyesület alapszabályaitól, amelyet a Galilei Kör a legelőőbb teendők elvégzése végett megalakítani kívánt, a jóváhagyást megtagadták. Így öntik nálunk a tűzre még azt a bizonyos csepp szociális olajat is és ahelyett, hogy a gépeket kennék vele, véksőkig feszítik a túlhevített kazánt.

Legújabban mégis a főiskolák Janus arca a diákság felé fordítja tekintetét. Egyik arca sunyi jóakarattal diákstatisztikai felvételt ígér, de a másik elárulja igazi lelkületét. Ezt a rideg és nem sok jót ígérő, igazi fizionómiát tükrözi vissza a statisztikai iv. A kéz az Alma Mater keze, de a hang az országos központi m. kir. statisztikai hivatal hangja. Mindjárt az iv fején az egyetemi polgár a következő, neki idegen sorokat olvassa:

S/2. minta. .... vármegye.
járás ..... th. j. város
..... r. t. város ..... község

Mi ez? A diák nem érti. Ő főiskolába iratkozott be, nem pedig rendezett tanácsú városba vagy községbe. Nem tudja szegény, hogy az Alma Mater nem akar róla tudni, mert nem képes megbocsájtani neki soha azt a szégyent, amelyet úri családjára a gyűlölt fattyú, a diáknyomor hozott és nem tudja, hogy szívtelenül dajkaságba adja az egyetem saját édes gyermekét, a diákságot, a rendőrségnek és a belügy-minisztérium közrendészeti osztályának ...

Nincs keserűbb jellemzője annak az osztálygőgnek és érzelmi megátalkodottságnak, amellyel az egyetem legsajátosabb vérségi kötelességeit magától elutasítja és a szegény diáktól az egyetemi polgárjogot megtagadja, mint ahogy ezt ez a szürke iv megtestesíti. Legalább méltán éri az a neveltség főiskoláinkat, hogy községenként (!) írják össze őket, mintha csak egyetlenegy község is volna Magyarországon,

amelynek főiskolája volna. Az országos központi statisztikai hivatalnak tudnillik ilyenek a blankettái és az egyetem nyilván annyira sem azonosította magát a felvétellel, hogy legalább ezt a drasztikumot elkerülte volna. Óvatosságból külön megjegyezzük, hogy az összeírás természetesen nem községenként történik, hanem főiskolánként, a beiratkozással együtt és azt az illető főiskolák eszközlik. De a főiskolák egyebekben is teljesen ignorálták ezt a kényelmetlen munkát. Jellemző, hogy azok a kérdések, amelyeket félvévenként, beiratkozáskor a „Származási Lap”-on amúgy is megválaszol a diák – és ilyen több mint egy tucat van – a „Statisztikai Lap”-ra *újból* fel vannak véve. Nyíltabban már nem lehet hangsúlyozni, hogy ez az ív, amelyet az egyetem a diák kezébe nyom, nem tőle származik és hogy az egyetem „diákkérdés”-t még ma sem akar ismerni.

Sajnos, az ív azt mutatja, hogy más sem érdeklődik iránta. Igaz, megkérdezik: maga tartja-e el magát? De ezt is olyan tájékozatlan leereszkedéssel, olyan Serenissimus-módon, amely sértőbb minden közönnél. Szeptember hó 1-12-ig folynak a rendes beiratások. *Ekkor* kérdezik a diáktól, aki éppen a vonatról jön és már indul is vissza, mert az előadások csak október elején kezdődnek és kár volna addig a drága városban az időt lopnia, hogy: „milyen kereseti forrásból tartja el magát?” „Támogatja-e valamely jótékony egyesület, ösztöndíj, alapítvány stb.?” Tehát őszszel kérdezik tőle, hogy miből él – majd a tén. Aki nem nevei el magát erre a kérdésre, az elkeseredéssel tépni szét ezt az ostoba papírlapot. Hát valóban azt hiszik, uraim, hogy a szegény diák, amikor a falujából feljön, a tanítványok kara fogadja őt a pályaudvaron? Vagy talán kiszemelt magának nyáron egy barátságos fővárosi irodát, ahol most szívrepesve „Üdvöz légy!” transzparenssel és lampionokkal várják? Avagy azt hiszik, hogy a jótékony egyesület, amelyhez novemberben fog protekciót keresni, ügynököket menesztett hozzá városkájába, hogy már előre egy kis ösztöndíjat kényszerítsen reá? Önök, uraim, sajnos, mindezt nem hiszik, de viszont nem is törődnek vele. Nyilván csak azt szeretnék megtudni, hogy hány szegény diák van az egyetemen és ezek közül hány származik „megbízható” környezetből. Amit még ezenfelül kérdeznek, az csak sallang – az áldozati barom homlokán. Diadalmasan leplezte le egyszer Apponyi Albert a Házban azt a tizenegy fiút, aki egyetemre jár, holott az atyja házmester. Hogy miből élnek meg a házmesterfiúk, nem érdekli őket, elég bajnak tartják, hogy egyáltalában megélnek. Ugyanerre a megosztott érdeklődésre mutat, hogy elfelejtették megkérdezni, ki a tandíjmentes. Félték, hogy megállapítást nyer, miként éppen a legszegényebb és legelfoglaltabb diákok a legszorgalmasabb kolloquálók és így tandíjmentesek is. Erre különben az egyetem sem kíváncsi, jelentéseiben nem is közöl erről semmit sem. Aki a diák tandíjgondjairól megfeledekzik, nem csoda, ha a kisebb gondjait nem ismeri. Mégis érdekes volna tudni, miért kérdezik meg csak az albérlőtől, hogy hányadmagával lakik, attól a helybeli proletárdiáktól pedig, aki a szüleinél lakik, már nem kérdezik. Talán kényesnek látszott a kérdés olyan ívén, amelyet nem névtelenül állítanak ki? Viszont, ha már nem névtelen az ív, miért kérdezik meg akkor a diáktól, hogy fiú-e vagy lány? (2. kérdés: Neme?) Nem azt kellene-e inkább tőle megkérdezni, hogy van-e télikabátja? De hiszen még azt sem kérdezik meg tőle, hogy rendszeren étkezik-e és nem szenved-e valami betegségben ... De hát miért nem vették elő a Galilei Kör statisztikai ívét és Bosnyák Béla feldolgozását, amely anyagot nyújtott volna egy esetleg

javított kérdőív megszerkesztésére? Miért mellőzték az 1900. évi kisebb és az 1908. évi nagy bécsi statisztika kérdőmódszerét? Miért nem tanultak a berni, a lipcei felvételekből, vagy a moszkvai, pétervári és dorpáti ismételt mintás munkálatokból? Miért nem hallottak arról, hogy a diákstatisztikai felvételeknek sajátos technikájuk és módszereik vannak, amelyek a diákság lélektanában vannak megalapozva? Hogy a diákstatisztikákat névtelenség, részletesség és közvetlenség jellemzik? Miért nem tudtak semmit, ami a dologra tartozik és végezték el munkájukat rosszul és komolytalanul?

Mert így érdeklődnek az értelmiség iránt ott, ahol az állítólag túltengésben van és így szolgálják az érdekeit abban az országban, amelyben minden haladást meg lehet állítani azzal a jelszóval, hogy az az értelmiség vezetőszerepét veszélyezteti. *Studiosus.*

Oklevélnélküli tanítónők a fővárosnál.

Helyes és okos intézkedés volt a fővárostól, hogy az elemi iskolákban is – legalább részben – meghonosította a szaktanítást. Nem kívánhatja ugyanis józan ember a tanítótól, hogy jó matematikus, jó filológus, jó rajzoló, jó tornász és így tovább, legyen egy személyben; még akkor sem, ha a tanítóképzés nem lenne oly gyatra és értéktelen, mint amilyen. De más okból is rendkívül fontos volt ez az intézkedés: a tanítónak nem kellett így annyi óraszámot robotolnia hetenként és természetesen szívesebben végezte a reá eső részt. Hiszen a középiskolákban csak felényi a heti órák szarna, mint az elemi iskolákban. Holott nyilvánvaló, hogy nehezebb az elemi iskolai tanítási munka, mint a középiskolai. S ha ott elég hetenként 15-18 órát egy embernek tanítania, annál inkább elég ez az elemi iskolában. Fáradtan, kedvtelenül nem lehet eredményes munkát végezni.

Ezt méltányolta a székesfőváros tanácsa, mikor elrendelte, hogy a rajzot és éneket más-más tanító tanítsa. Sőt úgy hirdett már, hogy a testgyakorlást is szaktanító fogja végezni. Tanács tervez – protekció végez. A befolyásos egyének rávetették magukat a tanácsra és mindenfajta nőrokonukkal vagy nőismerősükkel elvégeztetnek valami hathónapos tessék-lássék tanfolyamot és rákényszerítik a város nyakára. Sokan egyszerűen otthagyják a telefont, irodát stb. s felcsapnak tanítónőknek – *anélkül, hogy tanítói oklevelük lenne.*

Hogy ez nem ráfogás, a sok közül csak egynéhány iskolát sorolunk fel, hol ily tanítási oklevéllel nem bíró nők tanítanak: VII, Dob-utca; VII, Hungária-körút; VI, Lehel-utca (két nő); X, Kápolna-tér; X, Kada-uica; VIII, Bezerédi-utca; VII, Hernád-utca; VII, Kazinczy-utca.

Így aztán nem csoda, hogy oly sok a tanítónői oklevéllel bíró állásnélküli nők száma, ha a jó protekcióval bíró, tanítói oklevélnélküli nők, elfoglalják helyeiket.

De pedagógiailag is hátrányos, szinte botránys ez az állapot. E nők legtöbbször még az osztályát sem képes fegyelmezni, úgy hogy a tanács kénytelen volt elrendelni, hogy az ily szaktanítás alatt *az osztálytanítóknak is benn kell tartózkodniuk az osztályban*, hogy a gyermekeket fegyelmezzék. Tehát a vigyázó szerepét végzik a saját osztályukban...

A tanító pedig éppen úgy túl van terhelve, mint eddig és a főváros hiába fizeti a szakértőt.

Ez a fővárosi elemi iskolai szakoktatás rövid története.

—cs—ő.

Járási iskolatanács az elemi oktatásban.

Mi is lesz az a járási iskolatanács?

Először: ez nevezné ki a tanítókat, ez ítélkeznek fegyelmi ügyeikben stb.

Másodszor: tagjai lennének, a főszolgabíró, a felekezetek lelkészei, „választott tagok” és tetejébe elnökül a mindenkori főispán.

Az eddigi iskolaszékek nem bírtak valami nagy hatalommal, mégis folyvást panaszkodtak a tanítók miatta és az iskolaszék intézményének eltörlését kívánták.

Kívánták ezt, mivel a nemzetiségi vidékeken ezek voltak legfőbb akadályai annak, hogy a tanító a törvény szellemének megfelelően taníthassa a magyar nyelvet. Mert ha a tanító a törvény szellemében tanított, a nemzetiségi iskolaszék és pap keserítették el életét, ha pedig azok óhajának tett eleget, a tanfelügyelővel gyűlt meg a baja.

Most képzeljük el, milyen állapotok lesznek akkor, ha az iskolaszék helyébe a „járási tanács” lép. Milyen lesz a tanító élete és a tanítás akkor, ha a tanítót egy ilyen teljhatalmú testületnek kiszolgáltatták. Ott lesz minden, ami félelmetes: a kormányok mindenkori politikai exponense, a különböző felekezetek papjai, a főszolgabírók és a „választott” vagy kinevezett tagok, kik ősi megyei szokás szerint a komaságból kerülnek ki. Ha eddig minden nadrágos embert három lépésről süvegeit meg a tanító, most már akkor tegye, mikor a lát-határon feltűnik. Az ilyen béklyóba vert emberek fognak aztán önértetes és hazafias embereket nevelni!...

Már eddig is megtették, hogy rákényszerítették a tanítókat, hogy a mezei munkákra is felügyeljenek; most majd egy része a főispán hajdúja, a másik a főszolgabíró írnoka, a pap kertésze, a krajzleros könyvelője lesz – ingyen, barátságból...

Így a férfiak. Hát a nők?

Ha a főispán vagy akárcsak egy tanácsi tag unokatestvérének fia udvarolgat neki, hálásan, pukkedlivel – ahogy a zárdában tanulta – fogadja majd, mert különben soká várhat, míg álláshoz jut s ha volna állása, hát hamarosan az ország másik végén találja magát – szolgálati érdekből.

Mert mi sem könnyebb ennél. Már az 1907-iki törvény fegyelmit varr az oly tanító nyakába, ki felsőbb hatóságával szemben illetlenül viselkedik. Vagy csak nem akarja majd elhíttetni a tanítónő a tanácscsal, hogy a tanácstag viselkedett vele szemben illetlenül?

De az állam szempontjából sem közönyös ez a reformeszme. úgy tudjuk, hogy az állam kötelessége volna az iskolákról gondoskodni. Ezt azonban nálunk nem tartja” szükségesnek, ellenben két kézzel szórja a pénzt a felekezeti iskolákra, hogy a felekezeteknek ingyen – kántoruk legyen. Mutatóba – igaz – volt egynéhány állami iskolánk is, melyeket már eddig is kiszolgáltattak az iskolaszékek utján a papoknak és nemzetiségeknek. De a „járási iskolatanács” révén ez az állapot kivételből szabálylyá és visszaélésből rendszerré fog válni.

Valóban nem érdeke a tanításnak, hogy az ifjúság tanítóit végleg megalázzák, hogy meggyötört emberek tanítsák gyermekeinket, hogy az iskolát főispáni lakájok és olcsó barátnők közvetítőjéül használják fel és ami megmarad, azt a papok kezére adják.

Így nem lehet kultúrát csinálni, hanem csak lerombolni még azt a kicsit is, ami van.

(SZ – CS.)

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK

Budapest szociálpolitikája.

A szociálpolitika szó nálunk ma még alig bír reális tartalommal. Az a politika, amelyet a magyar állam kormánya és uralkodó osztályai a társadalmi betegségek orvoslása tekintetében követnek, sokkal több joggal volna antiszociális politikának nevezhető, mert éppen ezeket a betegségeket még akutabbakká teszi. És ha ilyen körülmények között úgyszólván teljesen izolálva, rengeteg sok akadállyal küzdve, kitéve balsikereknek, a főváros néhány év óta mégis céltudatos szociálpolitikára vállalkozott, akkor természetesen sem az akciónak, sem az eredményeknek a nagyságát nem szabad nyugateurópai mértékkel mérnünk.

A sokféle nyomorúság közül úgy terjedelménél, mint megdöbentő arányainál fogva a lakásnyomor Budapest népének egyik legégetőbb sebe. A lakbérek nálunk összehasonlíthatatlanul magasabbak, mint a nyugateurópai városokban, az egy-egy szobára eső lélekszám nagyobb, az aggályos mérvű túlszűfolttság, a pince- és egyéb egészségtelen, a fertőzés szempontjából vagy erkölcsileg veszedelmes lakások szintén gyakoriabbak. Túlzás nélkül állítható, hogy ha külvárosainkban igen nagy a degenerált, piszkos, beteg, demoralizált és teljesen elvadult egyének aránya, akkor ennek egyik főokát a kritikán aluli lakásviszonyokban kell keresnünk. A ragályos betegségek, különösen pedig a tuberkulózis szintén sokkal nagyobb mértékben pusztítanak nálunk, mint az angol, német, sőt az előbbieknél e tekintetben rosszabbul álló francia városokban is. Ehhez is jórészt a lakásviszonyok nyújtják a magyarázatot. A lakásviszonyok terén még kirívóbbak az ellentétek a budapesti és nyugateurópai proletariátus helyzete között, mint például a táplálkozás tekintetében. Nem egészen véletlenül történt tehát, hogy Budapest szociálpolitikája is úgy kiindulópontját, mint főirányát tekintve, elsősorban *lakáspolitika*.

A budapesti lakásviszonyok válságos helyzete már a hetvenes években kezdődik, akut jelleget pedig a kilencvenes években, az akkori építkezési válság után öltött. A reform-kezdeményezések, illetőleg -javaslatok a nyolcvanas évekig nyúlnak vissza. De komoly, számbavehető kezdeményezésről és munkáról 1907-ig nem beszélhetünk. Ez az év fordulópontot jelent. A közgyűlés 1 millió koronát szavazott meg egy munkásház építésére és ez a ház fel is épült. A közgyűlés ezután elhatározta, hogy felír a miniszterhez, hogy a főváros munkásházát mentse fel az állami házadó alól. Az 1908:48. t.-c. meg is adta az adómentességet az összes ilyen házaknak, de csak azon feltétel alatt, ha a lakbér szigorúan az önköltségekhez alkalmazkodik. A törvény e lakásokra vonatkozólag a lakbérmaximumot úgy állapította meg, hogy nem lehet nagyobb, mint a telekérték 4%-ához hozzáadva az építési tőke 6%-a. Az egyre megdöbbentőbb arányú lakásmizériák felé mind nagyobb mértékben fordul a

figyelem és 1909-ben rendkívüli közgyűlési hívtak össze, mely elhatározta, hogy 92 millió koronát fognak fordítani a főváros lakásviszonyainak javítására. A reformtevékenységet 5 ciklusra (melyek mindegyike egy évig tartott) osztották be. Építettek ezidő alatt szükséglakásokat, népszállókat, népházat, iskolákat, bérházakat és földszintes telepeket. Iskolákat azért, mert addig számos iskola magánbérházban volt elhelyezve. Így e házak most szabaddá váltak és a felhasználható lakások száma gyarapodott. A fővárosi házak között kétféle típus különböztethető meg: a rendes bérkaszárnnyák és a földszintes telepek. Az utóbbiakban olcsóbbak a lakások, mert kisebb az építkezési tőke és ezek az egész szegény elemeknek szolgálnak lakhelyül. Az 1909-1913 között épült fővárosi bérházakban 942 egyszobás, 685 kétszobás, 285 háromszobás, 37 négyszobás, összesen 1949 lakás van. Az összes építési költségek 16,784.000 koronát tesznek ki. Az átlagos bérek a lakások fekvése szerint a következők: az egyszobásoké 321-434, a kétszobásoké 637-770, a háromszobásoké 1016-1122, a négyszobásoké 1550-1633 korona között váltakozik.

Az 1909-1913 közt létesült fővárosi kislakásos telepeken a lakások száma 2806, ebből egyszobás 2687, kétszobás 110. Az összes építési költség 9,030.000 korona. Az átlagos bérek az egyszobás lakásoknál 209, a kétszobásoknál 411 koronát tesznek ki, míg a környéken levő magánházakban egy egyszobás udvari lakás 339, egy ugyanilyen utcai lakás 387 koronába kerül; egy kétszobás udvari lakásért 594, egy ugyanilyen utcaiért átlag 665 korona bért kell fizetni. A főváros bérházaiban és telepein ma 22.481 ember kap lakást.

A lakásépítéssel párhuzamosan *népszállót* is építtetett a főváros, amely 1912 február hó 12-én nyílt meg. A népszállók célja, hogy a legkedvezőtlenebb lakásviszonyok között élő proletárokon, az úgynevezett ágyraj árokon segítsenek. Az V. kerületi népszállóban 396 hálófülke és 42 külön fülke van. A hálófülkék ára egy éjszakára 60 fillér, egy hétre, egy kádfürdővel, 3 korona 60 fillér. A hálósobáké egy éjszakára 80 fillér, egy hétre, egy kádfürdővel, 4 korona 80 fillér. A táplálkozás, a társas érintkezés, szórakozás és testápolás céljaira a nappali helyiségek szolgálnak. Az ebédre bárki, nemcsak a népszálló lakója, válthat az étkezés napját megelőző napon, hétköznapra 60, vasárnapra 80 filléres utalványt. Van olcsó napi ebéd is, hus nélkül. Ára 30 fillér. Szeszies ital nem kapható. Amikor a népszálló összes berendezéseinek mintaszerűségét készséggel elismerjük, hangsúlyoznunk kell, hogy a népszálló tulajdonképeni céljának elérésére egyáltalában nem alkalmas. Erről egy kis összehasonlítás révén könnyen meggyőződhetünk. A népszállóban valamivel több, mint *négyszáz* egyén lakhatik. A férfi és női ágyrajárok pedig a fővárosban közel *százezren* vannak. Az az elv, amelynek megvalósítására törekedni kellene: tömegesebb, egyszerűbb és olcsóbb szállók építése.

Az V. kerületi *népház* három nagy szellős hálótermében 180 ágy van elhelyezve. Egy-egy ágy használati díja éjszakánként 20 fillér.

A népház lakóinak táplálkozásáról, szórakozásáról és művelődéséről is gondoskodik. Az éttermeket, társalgóhelyiséget stb. mások is használhatják. A vendégek foglalkozási statisztikájából kitűnik, hogy a Népházat ügyvédjelölt, joghallgató, gazdatiszt, jegyző is igénybevette.

A lakáspolitikával kapcsolatban megemlítjük, hogy a közgyűlés 1911-ben 900 szükséglakás építésére 3 millió koronát szavazott meg, de egyelőre csak egy új szükséglakás-telep épült fel 103 lakással. Jelenleg összesen hét telep van. A szobák, illetőleg családok száma 292.

A főváros céltudatos lakáspolitikájának terméke a néhány évvel ezelőtt készült jó lakbérleti szabályrendelet is, amelynek intézkedései közül kiemeljük, hogy az éves lakások egy éven belül fel nem mondhatók és bérük egy éven belül nem emelhető.

A lakásmizériák enyhítése volt a főváros szociálpolitikájának első főfeladata. A második az *élelmiszerek* drágaságának mérséklése. Erre szolgált elsősorban a fővárosi kenyérgyár. A célja nem a pékek tönkretévése és egyenlőtlen verseny támasztása volt, hanem, hogy a liszt- és a kenyérárak között az addig hiányzó összhangot létrehozza, a kenyér minőségét javítsa és a termelést higiénikusabbá tegye. Az első tételre vonatkozóan megállapított, hogy: „a fehér kenyér ára 1906 januártól 1909 júniusáig (a községi kenyérgyár 1909 augusztus 23-án indult meg) 50%-kal, a barna kenyéré 60%-kal emelkedett. 1906-ban (januártól decemberig) az 5. sz. kenyérliszt engros ára 14%-kal, a 6. sz. kenyérliszté 9%-kal, a 7. sz. kenyérliszté 12%-kal, a rozsliszté 7%-kal csökkent és ugyanakkor, noha a lisztárak estek, a barna kenyér ára változatlan marad, a fehér kenyéré még 1906 októberben és novemberben is emelkedik 20 fillérre. De 1907-ben, amikor a lisztárak emelkedtek s az 5. sz. kenyérliszt ára 83%-kal, a 6. sz. 87%-kal, a 7. sz. 96%-kal, a rozsliszt 89%-kal, a kenyérárak is emelkednek és pedig a fehér kenyéré 33%-kal, a barna kenyéré 38%-kal. (A kenyéráraknak ez az emelkedése nem tükrözi vissza teljesen az áremelkedést, mert dráguló liszt mellett rendszerint silányabb minőségben produkálják a kenyeret.) ... És ez a tendencia uralkodott egész 1909 augusztusáig, amikor egyszerre, pontosan attól az időtől kezdve, mikor a községi kenyérgyár első termékeit hozta a piacra, változás állott be: az 5. sz. kenyérliszt 1909 júliustól decemberig leszállott 13%-kal, a 6. sz. 14%-kal, a 7. sz. 13%-kal, a rozsliszt változatlan, a fehér kenyér ára 9%-kal, a barna kenyéré 19%-kal csökkent. 1909-ben (januártól decemberig) az 5. sz. kenyérliszt 23%-kal, a 6. sz. 23%-kal, a 7. sz. 23%-kal, a rozsliszt 18%-kal szállt le és ugyanakkor a „fehér kenyér is 10%-kal, a barna kenyér 17%-kal lett olcsóbb.”*

A községi kenyérgyár mérlege 1912-ben 8168 korona nyereséggel zárult. Nem szabad azonban arról megfeledkezni, hogy a tartaléktőkét 276 ezer koronával dotálta és hogy az Erzsébet magán-kenyérgyár ugyanakkor veszteséggel dolgozott.

* Basch Imre: Budapest községi üzemei (Budapest, 1912.) 195-197. lap.

A községi lóhúsüzem 1905 október 1-én indult meg. A város a lóvágatást, a lóhús kimérését és feldolgozását kizárólagos joggal házikezelésben végzi és közvetítők nélkül, önköltségen, saját húszékeiben árusítja. A lóhús továbbárusítása tilos; a tilalom kijátszásának megakadályozása végett egy-egy vevő naponként 1 kilogramm húsnál többet nem kaphat. 1912-ben a lóhúsüzem forgalma 1,250.000 korona volt.

1911 november havában a főváros a vásárcsarnokok közelében, a nyílt piacokon és más köztereken 14 elárusítócsarnokot építtetett, amelyekben juh-, ürühúst, vadat, kolbászárukat, tojást, baromfit, községi kenyeret és vaját árusít a főváros. Az élelmiszerüzem forgalma 1912-ben 2¹/₂ millió koronát tett ki. Az árak általában nem sokkal, gyakran egyáltalában nem alacsonyabbak, mint a detailkereskedelemben; a főkülönbség a minőségben rejlik.

A főváros szociálpolitikája igyekezett valamit tenni a *munkanélküliség* enyhítésére. A közgyűlés tavaly 50.000 koronát szavazott meg az 1912-13-iki téli akut munkanélküliség enyhítésére. Heti 3-8 koronás segélyek alakjában osztották ki ezt az összeget. A segély nagysága a családtagok számához és a munkanélküliség időtartamához igazodott. A családapák legkevesebb heti 5 koronát kaptak. A segélyezés legfeljebb 6 hétig tarthatott és így a nyerhető maximális segély 48 koronát tett ki.

A főváros szociálpolitikájának e vázlatos ismertetéséből is kitűnik, hogy az ámbár sok tekintetben helyes irányban mozgott, nagyjából mégis csak kis tapasztalatokat rakott nagy sebekre. Egyfelől a már létesített intézmények nagyarányú fejlesztése és sokkal szélesebb alapokra helyezése, másfelől a lakásnyomor megszüntetése érdekében egy nagyarányú, céltudatos és következetesen keresztülvitt közlekedésügyi reformpolitika az, amit a közel jövő legsürgősebb feladataképen megjelölhetünk. De e nagyméretű szociálpolitika, amelynek a telekértékemelkedési adó behozatalát is fel kell programjába vennie, csak egy, a mainál demokratikusabb községi választójog segítségével összehozott képviselőtestülettől várható.

Vajda Mihály.

Jéna.

A jénai gyűlésen a tömegsztrájk és a katonai költségek kérdésében kifejlődött vita érdemel különös figyelmet. £ két kérdésben elfoglalt álláspontjával a német szociáldemokrata párt ismét sokat engedett forradalmiságából, anélkül, hogy az úgynevezett „pozitív” alkotó munkában a birodalmi gyűlés pártviszonyainál fogva az eddiginél egyelőre nagyobb része lehetne. A politikai tömegsztrájkról már az 1905-iki jénai és az 1906-iki mannheimi kongresszus megállapította, hogy bizonyos esetekben az osztályharc leghatalmasabb eszköze lehet. Az idei kongresszus szükségesnek látta hangsúlyozni, hogy a porosz választójog nem érdemli meg, hogy érte a szakszervezeteknek és a német párt nagyszerű intézményeinek életét kockára tegyék. A német birodalomban mind biztosabban elhelyezkedő szociáldemokrácia, a pártban uralkodó és újabban sokat felpanaszolt „bürokratikus szellem”

nem hajlandók könnyelmű forradalmi kísérletekre. A fegyelem, rend, szervezetség, meggondoltság jelszavai hangsúlyozódnak állandóan.

A katonai költségek kérdésében sokan helytelenítették a parlamenti frakció viselkedését. A párt teljes erővel küzdött az új véderőjavaslatok ellen, de a javaslatokat mégis törvénybe iktatták. A mintegy 1000 millió márkát kitevő költségeket azonban a kormány a vagyonsokra kivetett adóval fedezte. A szociáldemokrata frakció a költségeknek ilyen módon való előteremtéséhez hozzájárult azzal az érveléssel, hogy így a népre nézve rosszabb adójavaslatok elfogadását akadályozza meg. A német párt a kongresszus többségétől helyeselt e költségmegszavazó készségével fejlődésének nevezetes fordulópontjához érkezett. Az 1903-iki drezdai kongresszus még majdnem egyhangúan mondta ki, hogy a párt sem a birodalmi, sem a tartománygyűléseken semminemű költségvetést nem szavazhat meg. Öt évvel később Nürnbergben már szelídebb határozatot hoztak. Bár helytelenítették, hogy a déli országok, Baden, Bajorország és Württemberg szociáldemokrata frakciói országuk kormányának költségvetését megszavazták, elismerték, hogy olyan esetben, amikor a költségvetés meg nem szavazása a népre kedvező pénzügyi program elfogadását veszélyeztetné, a szociáldemokrata képviselők megszavazhatják a költségvetést. A jénai gyűlés már 336 szavazattal 140 ellen a militarizmus számára szolgáló milliárd megszavazását is jóváhagyta. Ezután igazán könnyű feladat lesz a kormány bármily költségvetését is megszavaztatni.

Forradalmiságot nincs mit tanulni a német párttól, amely erős evezőcsapásokkal teljesen bevezett a posibilista polgári pártok vizeibe. Lehet, hogy így a jövőben is értékes szociálpolitikai munkát fog végezni, de a szocializmushoz mind kevesebb köze lesz annak a pártnak, mely a munkásosztály felszabadítása legfőbb akadályának, a katonaságnak költségeit, bármily megokolással is, megszavazza. Ez az ut nem vezet a munkásosztály felszabadítása felé. A *Temps* a francia szocialisták mintaképeül állítja oda a német elvtársakat, akik megszavazzák a hazájuk védelmére esetleg a franciák ellen szükséges haderő költségeit és nem volnának képesek olyan veszedelmes agitációra, mint aminőt a francia szocialisták a hároméves katonai szolgálat ellen kifejtettek. A német liberális lapok kéjjel ismerik el a szocialista párt jobb észre való térését, de azért a *Frankfurter Zeitung* egyszerűen ostobának nevezi azt a tömegsztrájkvitát, mely annyira igyekezett megnyugtanni Poroszország reakciós pártjait a választójogért kitörő tömegsztrájkttól való félelmükben. És a badeni kormány hivatalos lapja siet megvédelmezni a reakciós jobboldali pártokkal szemben a szociáldemokráciát, melynek veszélyessége szerinte korántsem oly nagy, mint amazok feltüntetni szeretnék.

Magyarországon pedig nem lehet az eddig is túlságosan csodált német szociáldemokrata pártot továbbra is fentartás nélkül példaadónak tekinteni. A jénai gyűlésen azzal érveltek, hogy a birodalmi általános választójog mellett a porosz választójog jelentősége eltörpül. Ez ugyan nem igaz, mert Poroszország túlsúlyllyal bír a szövetségi tanácsban és így a birodalmi törvényhozásra döntő befolyása van. De ha a porosz választójogért nem is volna érdemes kockára tenni a szakszervezetek és egyéb intézmények egzisztenciáját, Magyarországon a szakszervezetek és az egész munkásmozgalom léte és további fejlődése kívánja meg az általános választójogot, amely nélkül nincsen gyülekező- és gondolat szabadság, sztrájkjog és nem lehet tisztességes, szociális érzékű közigazgatás és tisztességes szociálpolitika. (sz-úr.)

Nagybirtokmentés.

Az Erdélyi Gazdasági Egyesület tenyészállatkiállítást rendezett Kolozsvárott és míg gróf Bethlen Istvánnak és társainak hírhedt bikái csendesen kérődztek, addig uraik a kolozsvári Nemzeti Színházban ültek össze egy kis úgynevezett eszmecezerére. A középkori Magyarország bizarr érdekességű képviselői, báró Bánffy Ernő, gróf Bethlen István, Tokaji László és társaik fújták meg a vészkürtöt: „a haza veszélyben van”. A föld – értsd a nagybirtok, meg a zsentri-középbirtok – kisiklik az erdélyi urak lábai alól.

Ahol a „nemzetfentartó” elem oly kisszámú, hogy megél magából a nemzetfentartásból – mint például Erdélyben –, ott természetesen a nem-nemzetfentartó, a feltörekvő nemzetiségek, képviselik a demokráciát és még természetesebb, hogy az urak harci riadója egyenesen ellenük irányult. Így lett a nagy- és középbirtok veszedelméből román veszedelem és mivel mérsékelt, óvatosan demokratikus sajtónk legalább néhány cikk erejéig szívesen gyűjt gyertyát az ördögnek, lett nagy sírás a nemzetiségi veszedelemről. „Nem óhajtjuk ellenségeinknek tekinteni más anyanyelvű honfitársainkat, *de a barázda mellett ellenfélnek kell tartanunk őket* és ehhez képest kell, hogy szervezzük is magunkat akkor, amikor a birtokunkban levő földterületnek *akár természetes, akár mesterséges* utón való állandó, fokozatos elhódítása reájuk bizonyul” – jelentette ki báró Bánffy Ernő megnyitó beszédében és közvetlenül utána gróf Bethlen István körvonalozta a programot. Az erdélyi magyarság megmentésének első feltétele *a hitbizományok alakítása*. Hozzá kell kötni a földet a zsentrihez, mágnáshoz, hogy el ne szakad hassanak egymástól. Másodsorban az *állami és alapítványi* birtokok erdélyi birtokokra cserélendők fel. A nemzetiségek gazdasági haladására – akár természetes az, akár mesterséges – reá kell szabadítani *a holtkézt*. Azután jön a telepítés, kapcsolatban a nemzetiségek részére való parcellázás mesterséges *meggátolásával* és ráadásul kiszolgált altisztek telepítendőik közéjük. Az egész leöntendő „jó erkölcsökkel, takarékosággal, földszeretettel” és meg van mentve a haza.

A többi szónok már nem volt érdekes. Csodás „statisztikai adatokat” soroltak fel arról, hogy hány ezer hold föld került magyar kézről román kézre, de a fordítottjáról mélyen hallgattak az alkalmi tudósok. Ugyancsak hallgattak arról is, hogy egyedül a Darányi-féle 1894. évi V. t.-c. alapján 55.880 katasztrális hold terület került nemzetiségi vidéken magyar telepések kezeibe. „Mesterséges utón.” Sőt állampénzen, mert ezeknek a földbirtokoknak annuitási költségei kisebbek, mint a környéken szokásos haszonbér, vagyis az állam az adófizetők pénzén csinál gazdasági politikát az adófizetők egy része ellen. Erről azért hallgattak a jó urak, mert a kérdéses birtokok nagy részét tőlük vásárolta a kincstár jó drága pénzen. Mivelhogy ilyen az a nemzetiségi kérdés: akárhogy fordul, mindig a nemzetfentartó uraknak van belőle hasznuk.

És a sok sötét középkori terv összehalmozása után eloszlottak az urak, a román paraszt pedig tovább nélkülöz, tovább küzködik és lépésről-lépésre hódítja a földet. És napról-napra több adót fizet és adófilléreiből egyre újabb „nemzetmentő akciókat” támogatnak a kormányok. És a naivak csodálkoznak rajta, hogy ez a nép figyelő tekintettel nézi a balkáni eseményeket, a balkáni szabadságharcokat, ahol létjogot verekednek ki maguknak az apró kis nemzetiségek. A. V.

SZEMLE.

A harkai paraszt-monisták.

A Galilei Kör soproni matinéján négy parasztember is megjelent. Ez a négy földmivesember a Soprontól egy órányira fekvő Harka községből jött fel gyalogszerrel tudomány után. Harka községe körülbelül 1200 protestáns német lakost számlál. Ebben a faluban néhány év óta terjed a monizmus. A monisták, akik tudatos hívei Haeckelnek és Ostwaldnak, a „Minerva” nevű körben élnek az ő világnézetük szerint berendezett világukat. Hangsúlyozom, hogy nem holmi tudálékos parasztokról van szó, olvasott, gondolkodó emberek, amilyeneket az „intelligencia” körében, sajnos, oly keveset találunk.

E sorok írója már hosszabb idő óta tart fenn összeköttetést a harkai monistákkal. A véletlen hozta őket össze vele. A könyvkereskedésben találkozott az egyikkel, amikor ott éppen Ostwaldnak „Sonntagspredigten”-jeit kereste. Azóta meg is látogatam őket saját otthonukban. Ennek a látogatásomnak tapasztalatait foglalom össze.

A Minerva-Kör jelenleg hat tagot számlál. Katonaviselt és Amerikát látott emberek. Télen mindennap találkoznak a körben, az egyik, *Tóth János* nevű gazdánál. Legkedvesebb olvasmányaik Darwin, Haeckel és Ostwald írásai mellett a Frankfurtban megjelenő „Freies Wort” és a „Kosmos”. Csinos kis könyvtáruk van, melyben modern természettudományi munkákat is találtam. Nyáron csak vasárnap délután találkoznak. Nem korcsmában, mint többi gazdátársaik, mert antialkoholisták, hanem az erdők sétányain.

Az egyházzal teljesen szakítottak. Ezért a volt pap kipredikálta és gúny tárgyává tette őket.

– Hát a gyermekeiket hogy nevelik?

– Sajnos, úgymond *Koppel Hans*, aki a harkai monisták úttörője volt, hogy csak felekezeti iskola van Harkán. Az ő lelkiüket is megterhelik, mint a mienket. Tünnünk kell, tán még eljön az idő, amikor a lelkeket nem verik abroncsok közé. Hivatalosan nem vagyunk felekezetenélküliek sem, azért mert akkor – kevesen vagyunk – a gyermekeinknek nem volna maradásuk.

– És miért nincsenek többen?

– Azért nem, mert ahhoz, hogy valaki közénk álljon, a szándék egymaga nem elegendő; tanulni és gondolkodni kell. Nem elég az, hogy valaki azt mondja, hogy szabadgondolkodó vagyok. Majd ha jobb lesz az iskola és a nép felvilágosultabb, akkor lesz nekünk sok hívünk.

– És hogyan lettek monistákká?

– Katonáéknál nyílt fel az eszem – mondja *Koppel Hans* – és *Payr* barátom Amerikában került világosfejű emberek közé.

– Hogyan, katonáéknál?

– Úgy, hogy ott találkoztam egy bécsi intelligens munkással, aki mindig olvasott, amikor nem volt szolgálat. Ő kedveltette meg velem az »Arbeiter Zeitung” -ot és sok jó könyvet: Marx, Lassalle, Bebel munkáit. Hazajöve, itthon is legjobb barátaim maradtak e könyvek és sikerült megkedveltetnem másokkal is.

Érdekelt a dolog, hogy a mostani pap mint vélekedik a monistákról. Röviden így jellemezte őket:

– Világnézetük nem az enyém, de kiállítom róluk a bizonyítványt, hogy a község legjellemesebb emberei.

A toleráns nyilatkozat után persze csak befelé mondtam magamnak:

– Tisztelendő úr, valahol hiba van!

Sopron, 1913 szeptember.

Geleji Frigyes.

Közrendészetünk elvei.

Csendőrségünk nem ismer kíméletet és bírósági tárgyalások tanúskodnak róla, hogy halálra végű kínvallatás még ma is mindennapos a vidéken. Rendőrségünkön köztudomású, hogy a közbiztonságot komolyan veszélyeztetni és hogy az élet és a testi épség elleni támadások jó része rendőrök részéről történik. Nemrég egy rendőr hivatalos működése közben egy ártatlan, mit sem vétő fuvarost nyílt utcán megölt. Az eset nem is keltett túlságos felháborodást és a rendőr most is szabaddal van. A hivatalos körök, de a közvélemény egy része is, míg egyrészt szépíti ezeket az állapotokat, lényegében helyesli ezt az „erély”-t és arra hivatkozik, hogy a közigazgatás eszközeit mindig csak annak konkrét feladatai szabhatják meg. Már pedig, ahol a csendőrség még nomád és rablásból élő cigánytáborokkal áll szemben, a rendőrség pedig pesti jasszokkal és turbulens munkáselemekkel, ott nem lehet szó nyugateurópai módszerekről. A rendészet színvonala, úgy mondják, attól a legdurvább munkától függ, amely még reá-hárul, a legveszedelmesebb gonosztevő-had és a legizgágabb csöcselék pedig minálunk tenyészik.

Gyakran kifejtettük, hogy a hivatkozott tények, szerintünk, nem helytállóak. A pesti jassz csak operett-utánpótlás a párisi apachenak és a rendőrség nem mentheti gyakori emberöléseit efféle hangulatkeltéssel és „pesti viszonyok”-kal, amikor – ellentétben a pesti viszonyokkal – Parisban olykor hetenként hét rendőrt is agyonlőnek pusztán virtusból az apacheok. A londoni East-End negyedbe is csak csoportosan merészkedik be a rendőrség és még mindenki emlékszik a Houndsditch-i esetre, amikor ágyúkat kellett Londonban felvonultatni egy White-Chapel-i ház ellen, hogy „Fekete Péter”-t és társait ártalmatlanná tegyék.

Ugyanígy vagyunk a munkásmozgalommal is. Míg Pesten a sztrájk békés alku, a francia, újabb az angol sztrájk is, véres tömegláadás. Ha nálunk, nagy ritkán, efféle tüntetés előfordul, rendőrségünk amúgy sem boldogul és katonaságnak engedi át helyét. Társadalmi mozgalmainkat általában a szigorú legalitás szelleme hatja át. Budapesten május elseje a Szent István-napi körmenet párja méltóságra, rendre, fegyelemre. Parisban társadalmi földrengés, amelyet feltépett utcák, felszedett sinck, barrikádok és véres ütközetek kísérnek. A valóság tehát inkább fordítva van: Budapesten a rendőrség feladata sokkal könnyebb, mint a többi világvárosban és a pesti közrendőr könnyen lehetne olyan civilis, mint az angol policeman, aki pedig udvariasabb és törvénytudóbb, mint nálunk egynémelyik főszolgabíró.

De tegyük fel, hogy a tények tekintetében igazuk volna. Tegyük fel, hogy Bonnot és Gamier itt működne, White-Chapel bűnvárai a Ferencvárosban emelkednének és népességünk jó része dånosi haramiákból állana.

Nézetünk szerint közrendészetünk akkor sem formálhatna jogot arra, hogy apache-módszerekkel és cigány-világnézet szerint járjon el. A kultúrát nem a haramia veszélyeztetni, hanem a csendőr, aki hozzá hasonul. Mert a kultúra színvonalát nem azon mérjük, hogy ellenségei milyen mélyen tudnak alája sülyedni, hanem azoknak az életmódján és életnézetein, akik ezt a színvonalat képviselik. Elárulja a kultúrát, aki azt kultúrellenes eszközökkel védelmezi meg.

A belügyminisztérium rendészeti osztályának azonban mindez merő elmélet. Könnyű általánosságokkal érvelni, mondják, de másképpen fest a gyakorlat. Amíg mi bölcselkedünk, a cigányok tanyát tanya után felkoncolnak és hiába nevelünk minden csendőrből lelki műveltségre egy Senecát és alkotmányosságra egy Montesquieut, a cigányra ez eltéveszti nevelő hatását. Kannibálokkal szemben nincsenek kultúrproblémák.

Hadd hivatkozzunk ezzel szemben mi is a gyakorlatra. Szolgáljon például az a

közrendészet, amelyet Anglia *igazi kannibálokkal* szemben követ. Most jelent meg a Sierra Leone-i (Nyugat-Afrika) kormányjelentés az ott felfedezett titkos szövetségekről. Ezek közül kimagaslik az „Emberi Párduc-Egyesület” és az „Alligátor-Rend”. A néger bennszülöttek, akik ilyen titkos szövetségekbe tömörülnek, vakon hisznek a varázslati szerekben, aminő például az „Orfima”. Hogy miben állanak ezek, nem tudni. De a szerek csak úgy hatásosak, ha időközönként emberáldozattal becülik meg őket. A bennszülöttek egy részénél ehhez további indokként járul a nyílt és leplezetlen emberevés is. Hogy a babonának vagy a nyers kannibáлизmusnak van-e döntő befolyása, még nincs tisztázva, de tény, hogy egyedül a hatóság tudomására jutott gyilkosságok száma 1907 óta 20-30-ra rúg. 1912 október hava óta összesen 336 személy ellen folyt eljárás. Köztük több kisebb-nagyobb néger fejedelem és helyi nagyság ellen. Kitűnt továbbá, hogy a szövetség annyira kiterjedt és a bennszülött közvélemény annyira át van itatva tőle, hogy gyakran még az áldozatok rokonai sem voltak vallomásra bírhatók. Ilyen körülmények között indult meg a nagy kannibál-per a Sierra Leone-i négekek ellen, akiknek kultúrszínvonalá mellett a mi cigányaink múlt európáerek, a pesti jassz pedig egyetemi magántanár.

Ezen rendkívüli helyzetben mit tett már most az angol kormány? A pesti mód-szerekhez fordult? Kannibál-rendőröknek rendőr-kannibálokat küldött rájuk? A négekek primitív embervadászatát fejlettebb és kegyetlenebb embervadászattal pótolta? Avagy udvariasan félreállt és szabad teret engedett alattvalói gyilkos étvágyának?

Az angol kormánynak először is arra volt gondja, hogy azok a rendkívüli intézkedések, amelyeket a helyzet megkívánt, ne gyakoroljanak visszahatást az anyaállam jogéletére, nehogy a Sierra Leone-i kannibálok elleni felhatalmazások az anyajog elveit és gyakorlatát megfertőzzék. Ezeket a felhatalmazásokat természetesen nem afféle cigány-rendeleteknek kell gondolni, amelyek emberölési engedélyt adnak. Csak bíró járhat el, de szabadabban, mint a kényes és óvatos angol rendes eljárás szerint. A tárgyaláson minden vádlottnak védője volt. A tárgyalást a legnagyobb gonddal, türelemmel és tárgyilagossággal intézték. Az első eset 11 napot, a második 36 napot, a harmadik 28 napot vett igénybe. A többivel gyorsabban végeztek. Aki emlékszik a dánosi per felháborító tárgyalására vagy a vádtanács működésére, amely száz meg száz május 23-iki tüntetőt hónapokig ártatlanul tartott fogságban, alig fogja elhinni azt a lelkiismeretességet, amellyel minden egyes vádlottra nézve a bizonyító eljárási lefolytatták. 108 terhelt közül 71-et a vádtanács, bizonyítékok híján, elengedett, 34-et vád alá helyezett. Ezek közül 19-et elítéltek, 15-öt felmentettek, a halálos ítéletet 7-en végrehajtották. Az egész eljárást a legszigorúbb törvényesség és pártatlanság jellemezte és arról kimerítő jelentés ment a kormányhoz.

Az angolokat még senki sem vádolta azzal, hogy nem gyakorlati emberek. De éppen azért tudják, hogy minden más eljárás csak rosszabbítana a helyzeten. Az ango hatóságok tudatában vannak feladatuk horderejének és nem a kannibáloktól tanulnak rendészetet.

A közvélemény azon részén van az igazság, amely rendőrségünk módszereit, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt, menthetetleneknek tartja és súlyosan elítéli.

— ó —

A spanyol egyház a szekularizáció után.

Spanyolországban az egyház javak túlnyomó része állami tulajdonba ment át, vagyis végrehajtották a szekularizációt. De nem történt meg egyúttal az állam és az egyház szétválasztása is, az állam tovább is gondoskodik a polgárok „lelki szükségletei”-ről, vagyis fizeti a papságot. Az alábbi értékes adatok, amelyeket dr. Miguel Morayta, a spanyol szabadkőművesek nagymesterének imént megjelent füzetéből

(A spanyol világi és szerzetes papság létszáma és költsége. Francia nyelven.) közlünk, mindenkit meggyőzhet arról, hogy a szekularizáció az egyházat éppen nem teszi tönkre és anyagi hatalmát nem töri meg. Erre csak az állam és az egyház elválasztása, a szeparáció képes. Szekularizáció szeparáció nélkül csak félrendszerű szabály.

A spanyol világi papság 39.165 tagból áll, ehhez járul 10.648 növendékpap és 40.900 egyházi, továbbá minden sekrestyésre három akolitát számítva még 120.000 ember, végül a kántorok. Ez a hadsereg körülbelül 250.000 tagot számlál.

A vallásügyi költségvetésben 41,016.953 frankkal szerepel ez a sokaság. A többi minisztérium még vagy 2,000.000 frankot juttat évenként a papságnak. (A klastromokról alább külön lesz szó.) A tartományok, a községek és az udvar még vagy évi 1,200.000 koronát költenek e célra. A világi papság tehát együtt körülbelül évi 44,416.953 frank fix fizetést kap, amelyet az állam utal ki polgárainak adójából.

Ezután következnek a stóla. 2,600.000 frank a keresztelesek után, 6,500.000 frank a házasságkötések után, 21,000.000 frank a temetések után. – Legtöbbet jövedelmez azonban Jézus Krisztus teste és vére. A misék nem kevesebbet, mint évi 41,000.000 frankot hoznak. Ehhez járulnak a gyászmisék és misealapítványok legalább 4,000.000 frank értékben. – Te Deumok, áldások, autókbeszélgetések és egyéb szent cselekmények: 3,000.000; – Nagy hét, körmenetek, vezeklések: 45,000.000; véd-szentek ünnepei: 4,000.000.

Egyházi végzések, házassági dispencziók és egyebek: 6,000.000. Péter-fillérek és zarándoklások: 4,000.000. Püspöki paloták, kanonoki és plébánosi lakok béregyen-értelke évi: 25,000.000.

Kegyességi alapítványok évi: 2,000.000 (a többi szekularizáltak). Hálaadományok: 1,000.000. Eltitkolt holtkézi javak évi járadéka: 2,000.000.

Mind ez együttvéve többet tesz ki évi 220,000.000 franknál.

Ezután következnek a szerzetesrendek. A füzet felsorolja, rendek szerint, a kolostorokat és zárdákat. 36 rend 540 kolostorában 12.146 barát, és 80 rend 2775 zárdájában 42.829 apáca, összesen: *116 rend 3315 klastromában 54.975 mindkémembeli szerzetes.*

A füzet ennek az 54.975 szerzetesnek ellátási költségét legalább évi 90,000.000-ra teszi, bár szerinte nyilvánvaló, hogy jóval nagyobb az az összeg, amelyet évenként felemésztenek.

Ijesztő kép. így fest a spanyolországi egyház – a szekularizáció után.

(k.)

JEGYZETEK.

Világnézetek bajnokai.

Wagner és Schmidt, két tömeggyilkos, az egyik ateista, a másik vallásos rajongó, igazában csak most kezdik meg vérszes szereplésüket. Mindketten szükkeblű büntetőjogi mértéken mérve is beszámíthatatlanok, vagy legalább erkölcsi tompultságban szenvedők, de a papok egy része Wagnertől, az ateisták egy része pedig Schmidtől csökönyösen megtagadja az elmebetegség azilumát... Atavisztikus hóbert I Vér- és totem-szövetségek lázálmai!

„A vérség a bűnös!” „A totem a bűnös!” – hangzik ki a káoszából. A vadember nem érzi biztonságban lelkiismeretét, amíg a gyilkost, legalább logikailag, ki nem közösitette ... A csoportos lét még ma is misztérium azoknak, akik az egyéni élet öntudatára nincsenek megedzve. A mi táborunkban is akadnak visszaesők. A vesztély pedig annál nagyobb, mert a kiskorú emberiség így mindig közel jár ahhoz, hogy eszelős gonosztevőket tegyenek meg ellenfelei világnézeteinek bajnokává.

Két különös kongresszus.

Parisban nemrég két kongresszus ülésezett. Kongresszusok, amelyeknek tagjai azért gyűltek össze, hogy fentartsák egymással szemben nézeteiket és hogy közszelről is megismerjék azokat a felfogásokat, amelyeket eleve elutasítottak maguktól. A két kongresszus abban is megegyezett, hogy sikerült egynéhány kitűnő embert nevetségessé tennie, aki az ellentéteket át akarta hidalni. Különbség a két gyülekezet között inkább a külsőségekben volt. Az egyikben gyakran verekedtek, a másikon meg némelyek imádkoztak. Az egyikbe egypár apache, a másikba egynéhány pap is keveredett. A két kongresszus, amely minden összefogó, komoly és alkotó emberi munkásságtól egyaránt távol állott, természetesen külön tartotta tanácskozásait és más-más néven szerepelt. Az egyikben az anarkisták, a másikon a „szabad kereszténység” képviselői vettek részt.

12: 150.

Németországban, Franciaországban, nálunk is ismételtelen megtörtént, hogy a kormányozható léghajók lefogására rendelt katonák, amikor parancsszóra hirtelen el kellett volna bocsátaniok a köteket, ezt nem tudták elég gyorsan megtenni, belegabalyodtak a horgonykötélzetbe és gyakran-egyik másik ügyetlenebb ember szerencsétlenül is járt, mert a neki szabadult léggömb magával sodorta a magasba, ahonnan leesett és szörnyethalt. Ilyen katasztrófa történt folyó évi szeptember hó 10.-én Lipcsében is a Z. 5. kormányozható léghajó körül. A *Post* című tekintélyes sovinizta lap a következőképpen írt az esetről: „Két német katona életét veszítette. Lezuhantak 150 méter magasságból. Ebből megíthetjük, milyen szigorú a német fegyelem és milyen

áldozatkészek csapataink a veszedelem pillanatában. Történt nemrég egy másik hasonló baleset. Hat katona, akit magával sodort a léggömb, csakhamar elengedte a kötelet. A hetedik, aki utolsónak engedte el a horgonyt, 12 méternyi magasságból ugrott le. 150 méter az egyik oldalon, 12 méter a másikon. Gondoljuk meg, hogy ez az arány mit jelent.”

Tisztelt olvasóim bizonyára kitalálták, hogy az a másik hasonló baleset a konkurrens Franciországból történt és hogy a francia katonák ügyesebbek és gyorsabban lévén szászországi kollégáiknál, nagyobb baj nélkül eleget tettek a parancsnak. Kitalálták tehát olvasóim azt is, hogy 12: 150-höz nem a német hazafiság fölényét, hanem azt jelenti, hogy a francia baka több mint tizenkétszer gyorsabban gondolkozott és határozott, mint agyon dresszírozott német pajtása. A *Post* lelkesedése pedig 12:150-höz, fejezi ki azt az aránytalanságot, amellyel a beteges sovinizmus világos tényeket, minden egészséges emberi érzést és ítéletet meghamisít és eltorzít.

A cölibátus következményei.

A luxemburgi érsek kiprédikálta a templomból a mezítelen alkarú hölgyeket, a bambergi püspök a mezítelen babákat felöltöztette a kirakatban, a bajor papság a térdet mezítelenül hagyó nemzeti viselet, a Kniehose ellen, irtó háborút indított és a Schuhplattlert, a bajorok csárdását, egyházi átokkal sújtotta, a mechelini érsek pedig Bruxelles szemé fényét, a kis mezítelen Manneken Pis-t interdiktummal akarta megakadályozni kedélyes működésében . . .

Női alkarok, babák, férfitérdék, néptáncok, kisfiúk – o sancta psychopathia sexualis canonica!

MOZGALOM.

A felekezeti ellen.

Dr. Lessner Rezső beszéde.

A magyar szabadgondolkodó mozgalom nesztora dr. Lessner Rezső. Hetvennyolc éves férfiú, Sopron város orvosi karának díszje. Lelki és erkölcsi erő egyaránt ékesítik e néhány szót, amelyet dr. Lessner Rezső a minap egy összejövetelen mondott:

„Folytatjuk munkánkat. Szükség van arra hazánkban, ahol a klerikálisok állami segédkezése! kerítik hálójukba a tanuló ifjúságot és a köznépet, de az úriosztály tudatlanainak nagy számát is, hogy a rég elmúlt idők szellemi korlátosságát állandósítsák s arra alapítva, hatalmukat a végtelenségig megőrizhessék. De a klerikalizmuson, az alatt minden felekezeti papi uralmat értve, nem győzedelmeskedhetünk, ha felekezeti álláspontját osztjuk. Azzal csak szilárdítjuk hatalmát, ha egyben-másban szembe kerülünk is vele. Másként le nem győzhető, minthogy megrendítjük azt az alapot, mely az erőssége.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy vallás és vallásfelekezet korántsem egy és ugyanaz, de még nem is feltételezik egymást. A vallás alatt azt kell értenünk, ami lelkiületünket felemeli, a felekezetek pedig kivétel nélkül az utca porában vívnak egymással. Haladott szellemben a vallás az erkölcs eszménye, az emberiség tökéletesedésének kultusza és a természet örök erőinek tanulmányozásokkal kísért csodálata, eltekintve a világegyetemben létezhetetlen túlvilágtól, a vallás-erkölcsöt értéktelenítő jutalom és büntetés tanától, és a tudománnyal ellentétbe került dogmáktól. A vallás idealizmusát a vallásfelekezetek teszik tönkre. A vallásfelekezetek versenyző felek, kik az emberiséget széttagolják, egymás iránt ellenséges indulattal viseltetnek, a magukétól eltérő nézeteket megvetni és azok követőit üldözni tanítanak. Hogy milyen kegyetlen és vérengző lehet a felekezeti türel-

metlenség, arról tanúskodik a történelem egy gyászos napja, az 1572-iki Bertalanéj, melynek vérfagyasztó hírét a pápa kitörő örömmel fogadta, arról tanúskodik az igazságszolgáltatás gúnyjára hozott törvény, mely szerint lutherani comburantur. A felekezeti türelmetlenségből kisarjadzó gonoszlelkűségről szolgált még példát a zsidók üldözésére itt-ott divó rituális vérvád, melyet eredetileg a rómaiak emeltek az első keresztények ellen s az eretnekeknek elnevezett önálló gondolkodásuk halálra ítéltése, amitől reformatori munkájában Calvin sem írtózott vissza, amit az amsterdami zsidók Spinoza ellen kellő hatalom hiányában kitagadásra változtatták s amit manap a porosz főpapi kollégium az alá rendelt lelkészek ellen hivatalvesztéssel kénytelen helyettesíteni S mindennapi jelenség e téren a vallásfelekezetek közti torzsalkodás s a hatalmasabb felekezetnek az az igyekezete, hogy a többi elnyomja. A felekezetek hatalmának kútfeje, hogy közügynek deklarálva, kényszerű oktatás tárgyává tették a vallást, nem annyira a lelki művelődés céljából, mint inkább az összetartozás érzésének ébresztésére és ápolására, azzal főképen az emberekbe oltott elfogultság burjánzását érve el, hogy a különböző felekezetbeliek egymást meg sem értik s hogy csak rosszat tesznek fel egymásról, minek következtében kiegyenlíthetetlen a közöttük uralkodó ellentét. A vallásoktatás oly nagy szuggesztív erővel hat a népre, hogy felekezete érdekében minden csekély okból fanatizálható és harcba vihető.

Le kell rontanunk azt a várat, mely a klerikalizmus erőssége s az emberiség szellemének börtöne. A vallásnak nincsen szüksége felekezetre, természete szerint nem is közügy a vallás, hanem magánügy, amelylyel jól összefér a teljes gondolat-szabadság, mert ezzel jutnak el legelőbb minden igaznak, jónak és szépnek felismeréséhez. Mennyivel bensőbb és ideálisabb lehet az a vallás, mely folyton művelődő

lelkünkől fakadt, nem ránk kényszerített, mely tisztánlátásunkkal erkölcsünknek is javára van, nem pedig bődítő misztériumokkal kedélyünket is elsötétíti.

Németországban az értelmiség mindinkább terjedő mozgalma annak megvalósítására tör, hogy a vallást a közügyekből kikapcsolja. Mért nem volna ez nálunk is lehetséges? Ha egyszer az értelmiség elfordult a felekezettől, úgy tarthatatlannokká lettek a köznép körében is. Azzal pedig legyőztük a sokféle klerikalizmust.

Dicső győzelem! Vele jár a szellem felszabadulása, mint minden a haladásnak szolgáló szabadság, ezzel az emberiségnek tökéletesbülése és erkölcsének nemesbedése. A magasba csak úgy emelkedhetik az emberiség a klerikalizmustól rá rakott bilincseket magáról lerázza.

Legyen a mi érdemünk, hogy sikerült e bilincseket levetnünk!”

A Galilei Kör Sopronban.

A Galilei Kör soproni tagjai szeptember 7-én a városi tornacsarnokban matinét rendeztek. A nagy tornacsarnok egészen megtelt érdeklődőkkel. *Dr. Lessner Rezső* bevezető szavai után *Rubin László* tartott előadást „Magyarország kulturális térképéről”. Egy ország kultúrája alatt az ország termelési rendjének, egészségügyének, állami szerkezetének, törvényeinek, közlekedési viszonyainak, tudományos intézményeinek, nyelvi fejlettségének, irodalmának és művészetének az emberek szellemi és testi szükségleteire való használhatóságát értjük. Kívánatos és jó kultúra van abban az országban, melyben a lehető legtöbb ember összes szükségletét teljesen és könnyen elégítheti ki. Rossz kultúra van abban az országban, melyben a gazdasági termelés alacsonyrendű, a halálozási és betegségi statisztika magas, a törvény egyeseknek és osztályoknak kedvezményeket biztosít, a közigazgatás részrehajló és durva, a közlekedési viszonyok gyatrak, a tudományos intézmények hozzáférhetetlenek vagy elavultak, a nyelv új fogalmak kifejezésére alkalmatlan, az irodalom szűk perspektívájú,

a művészet kicsi és kitarított. Rossz kultúra van abban az országban, melyben az embereknek kevés ismeretük van és jobb kultúrára irányuló törekvésük elnyomására megfélemlítő intézményeket tartanak fenn. Ha Magyarország kulturális térképét meg akarjuk rajzolni, akkor faluról-falura és vidékről-vidékre kellene vándorolnunk azokon az utakon, melyeken derékig merül kocsink a sárba vagy a homokba, be kellene néznünk a házak ablakain, ha ugyan van rajtuk ablak és megnézni, hogy mit esznek odabenn az emberek, hányan laknak egy szobában és a kecskéjük vagy disznajuk is benn lakik-e? Be kellene menni az iskolákba, ahol az a legnagyobb szerencse, hogy az iskolakötelesek távolmaradnak, mert így is túlsúfolt egész iskolával küzködik a tanító. Be kellene nyitni a sorozóbizottságok helyiségeibe, ha ugyan nem volna érdemesebb Amerikában tartani magyar sorozást. Így kellene végigvándorolni az országon, hogy kulturális térképe elkészüljön. Helyesebb azonban, ha felmegyünk a legmagasabb hegyre, ahonnan beláthatjuk az egész síkságot. A nagybirtok és papibirtok szerepét kell megvizsgálni, mert ha megértjük, hogy mit jelent az, hogy a magyar termőföld Vs része 4000-nél kevesebb nagybirtokos kezén van és hogy az egyház birtoka több mint 2 millió hold, akkor megértjük, hogy a földmivelő proletár átlagos évi keresete miért csak 400 korona és az ipari munkásé 600 korona és hogy 100.000 emberre 26 orvos esik és évente 80.000 ember hal meg a tüdővészben és a „hungara” a leg híresebb kivitelnünk. Erről a pontról kell megszerkeszteni Magyarország kulturális térképét.

Utána *Polányi Károly* „Geistesströmungen der Gegenwart” címen németnyelvű előadást tartott. Két eszmeáramlat küzd ma egymással: az államfentartó, hagyománytisztelő, az egyház zászlaja alatt járó *konzervatív irány*, egyrészt – és „az ideáljainkba cinikusan gázoló, hazafiatlan és istentelen *destruktív irány*”, másrészt . . .

És mégis a „destrukció” hazája, Francia-

ország, ma Európa bankárja, a konzervatív Törökország pedig Európa adója. Mégis Angliában írták azokat a tudományos műveket, amelyeket Spanyolországban égettek el. Pedig Angliában a radikalizmus királyokat fejezett le, míg Spanyolországban a királyok fejezték le a radikalizmust. De a destrukció, ellenfeleink szerint nem is anyagi és nem is szellemi, hanem erkölcsi téren van. „Nincsenek pozitív ideálmunkák és amit hirdetünk, csupa homály és általánosság” – így beszélnek. Pedig a valláserkölcs az, amely nem ismer ideálokat és amelynek minden mondanivalója a konvencionális illetőleg általánosságaiba vész. Sem az erkölcsi szolidaritás, sem az erkölcsi szabadság – minden pozitív etika e kettős alapon van. „Nincsenek pozitív ideálmunkák és amit hirdetünk, csupa homály és általánosság” – így beszélnek. Pedig a valláserkölcs az, amely nem ismer ideálokat és amelynek minden mondanivalója a konvencionális illetőleg általánosságaiba vész. Sem az erkölcsi szolidaritás, sem az erkölcsi szabadság – minden pozitív etika e kettős alapon van. „Nincsenek pozitív ideálmunkák és amit hirdetünk, csupa homály és általánosság” – így beszélnek. Pedig a valláserkölcs az, amely nem ismer ideálokat és amelynek minden mondanivalója a konvencionális illetőleg általánosságaiba vész. Sem az erkölcsi szolidaritás, sem az erkölcsi szabadság – minden pozitív etika e kettős alapon van.

Selmecebánya.

A *Szabadgondolkodók Selmecebányai Köre* az idén is hatékonyan fog részt venni a főiskolai ifjúság és a városi intelligencia haladó részének törekvéseiben. A vezetőség evégből négy előadássorozat szervezésén fáradozik, amelyek közül az első természettudományi, a második társadalomtudományi, a harmadik szociálpolitikai volna, a negyedik pedig különböző aktuális problémákkal foglalkoznék. Az első előadássorozat megnyitó előadását október hó közepe táján *Polányi Károly* fogja tartani „A természettudományi gondolkodás”

A Galilei Kör

szeptember két első hetében folytatta és befejezte a nyári szemináriumokat. 13-án dr. Madzsar József Biblia és darwinizmus címmel tartott előadást. Az évnyitató előadást dr. Szende Pál tartotta a mai Magyarország alapjairól. Scheff-Dabis László nyitotta meg az ülést. Hangsúlyozta, hogy a Kör ötévi működéséből két tanulság szűrhető le. Az egyik: a társadalmi ideálokért folytatott küzdelemben való részvétel szükségének kötelességszerű átérzése; a másik az, hogy az ifjúságnak a széleken harcolva, abszolút álláspontokat kell képviselnie, hogy a mozgalmi romanticizmus helyébe a mozgalmi klasszicizmus szempontjait helyezhesse. A Kör nevelő és tanító munkássága is megindult már a diákság élénk részvétele mellett. Szeptember hó 19-én indult meg dr. Madzsar József vezetésével a leszármazástan problémáival foglalkozó, 23-án dr. Polányi Károly vezetésével a Pikler jogbölcseletét tanító és 25-én dr. Rubin László az élén, a szabadgondolkodó elméletéről és törekvésekről tartandó szeminárium.

A Szabadgondolat 1911. évfolyamát az 1. szám nélkül (6 szám) 1 K, az 1912. évfolyamát az 1. és 3. szám nélkül (10 szám) 2 K kedvezményes áron küldi meg a kiadóhivatal.